

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 133 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1994 • ΤΙΣΡΙ - ΧΕΣΒΑΝ 5755

Κυριακή
24 Ιουλίου 1994:
η τελετή
για τους
Εβραίους
μάρτυρες
στο χώρο
μνήμης
του Saint
Amand-
Montrond.

Μικρά χωριά με μνήμη, μεγάλες πόλεις με αμνησία

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «Monde» της 27ης Ιουλίου 1994, αφιέρωσε μια ολόκληρη σελίδα για να παρουσιάσει την τελετή που έγινε σ' ένα μικρό γαλλικό χωριουδάκι, το Saint-Amand-Montrond (στα νότια του Bourge) για να τιμηθούν οι 36 Εβραίοι (28 άνδρες και 8 γυναίκες), οι οποίοι, στις 24 Ιουλίου και στις 8 Αυγούστου του 1944, πετάχτηκαν από τους Γερμανούς,

Ένα από τα τρία πηγάδια στα οποία ρίχτηκαν ζωντανοί οι 36 Εβραίοι.

ζωντανοί σε τρία πηγάδια της πόλης, προδομένοι από Γάλλους φασίστες (την Milice).

ΟΠΩΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΙ την συγκλονιστική αυτή ιστορία ο Tzvetan Todorov, στο βιβλίο του «Une tragédie française. Eté 1944: scènes de guerre civile» (Εκδόσεις du Seuil, 1994), οι Εβραίοι, μαζί με άλλους Γάλλους, είχαν προσχωρήσει στην Αντίσταση. Μετά την απόβαση των Συμμάχων στην Νορμανδία (6 Ιουνίου 1944), τα πράγματα αγρίεψαν στη Γαλλία και οι Γερμανοί μαζί με τους ντόπιους συνεργάτες τους, την Milice, άρχισαν αγώνα άγριου διωγμού των αντιστασιακών. Και, βέβαια, ως πρώτα θύματα επέλεξαν τους Εβραίους της μικρής αυτής πόλης.

ΓΙ' ΑΥΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ το μικρό, ασήμαντο γαλλικό χωριουδάκι του Saint-Amand Montrond έχει στήσει αναμνηστικές πλάκες σεβασμού και κάθε χρόνο τιμά τη μνήμη τους, υπογραμμίζοντας επίσης ότι οι κάτοικοί του δεν έκαναν το καθήκον τους για να τους σώσουν.

ΤΟ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟ αυτό, ο χώρος μνήμης για τους Εβραίους μάρτυρες, η με πρωτοβουλία του Δήμου - κι όχι των εβραϊκών οργανώσεων - καθιέρωση ετήσιου μνημοσύνου, δείχνει ότι υπάρχουν μικρά χωριά με καρδιά και ιστορική μνήμη. Και φέρνει το περιστατικό αυτό, σε κραυγαλέα αντίθεση, με μεγάλες πόλεις που σήμερα, 50 χρόνια μετά το τραγικό Ολοκαύτωμα, δεν έχουν ακόμη εκπληρώσει το ιστορικό τους χρέος προς τους Εβραίους πολίτες τους. **Και μεταξύ των πόλεων αυτών υπάρχουν - δυστυχώς - και πολλές ελληνικές!**

ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΔΙΚΑΖΟΝΤΑΙ

Δικαστικό σκάνδαλο εκείθεν του Ρήνου

ΕΝΑΣ ΑΝΔΡΑΣ απετέλεσε το αντικείμενο μια εκπληκτικής χειρονομίας επιείκειας εκ μέρους της δικαιοσύνης της χώρας του για την συμβολή του στην «αντίσταση του γερμανικού λαού» εναντίον των επανορθώσεων που «αξιώνουν» οι Εβραίοι υπό το πρόσχημα του Ολοκαυτώματος.

Παρ' ότι καταδικάστηκε σε ενός έτους φυλάκιση για υποκίνηση φυλετικού μίσους, ο Gunter Deckert, πρόεδρος του εξτρεμιστικού δεξιού γερμανικού κόμματος NPD, κέρδισε μια αναβολή εξίσου «χτυπητή», η οποία συνοδεύτηκε από τα συγκαρτητήρια του δικαστηρίου.

Το δικαστήριο αυτό, σύμφωνα με τα πρακτικά, τα οποία μόλις έλαβαν δημοσιότητα, τίμησε «αυτόν τον άνθρωπο με ήθος, αυτή την προσωπικότητα που έχει συνείδηση των ευθυνών της» και εγκωμιάζει «τις ειλικρινείς του πεποιθήσεις, την υψηλή του ενασχόληση καθώς και το χρόνο και την ενέργεια που αφιερώνει για την υπεράσπισή τους». «Πεποιθήσεις» όμως που συνίστανται, συμπτωματικά, στην άρνηση της πραγματικότητας του Ολοκαυτώματος («τεχνικά αδύνατον» κατά τον Deckert) και στο να χαρακτηρίζει τους Εβραίους «παραιοτικό λαό» που ζει σε βάρος των Γερμανών.

Το γεγονός προκάλεσε μεγάλη αγανάκτηση στη Γερμανία και αλλού. Εξ ονόματος του καγκελάριου Κολ, ο κυβερνητικός εκπρόσωπος της Βόννης «εκφράζει τη λύπη του» για τη θέση που έλαβαν οι δικαστές οι οποίοι αποκαλύφθηκαν ανοιχτά σύνενοχοι των «αρνητών». Ο εισαγγελέας της Δημοκρατίας του Mannheim εφείσβαλε αμέσως την ετυμηγορία. Το Ευρωπαϊκό Εβραϊκό Συμβούλιο ανησυχεί, και δεν είναι το μόνο, μπροστά σε ένα τέτοιο δικαστικό ολισθηματικό το οποίο «καταγράφεται σε αντίθεση με μια κανονική δημοκρατική Γερμανία

που έχει επίσημα αναγνωρίσει την ευθύνη της στα τραγικά γεγονότα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου». Μια Γερμανία από την οποία δικαίως θα περίμενε κανείς, τη στιγμή κατά την οποία εορτάζει την 50η επέτειο από την αποτυχημένη απόπειρα εναντίον του Χίτλερ, ότι θα είχε οριστικά «θρηνηήσει» το παρελθόν της.

Η γερμανική δικαιοσύνη βεβαίως δεν μπόρεσε να εξαλείψει οριστικά τα ίχνη του παρελθόντος της. Μετά το 1945 δεν έχει γίνει καμία πραγματική κάθαρση σ' αυτόν τον τομέα. Μόλις τώρα αποκαλύφθηκε ότι ο Theodor Maunz, συντάκτης των επίσημων σχολίων του Συντάγματος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, και ο οποίος έχει ήδη αποβιώσει, έγραφε σε εφημερίδες της ακροδεξιάς κατά τον ελεύθερο χρόνο του. Δεν υπάρχει ωστόσο κανένας λόγος να υποψιάζεται κανείς την πλειοψηφία των Γερμανών δικαστών, η οποία είναι συνδεδεμένη με τη δημοκρατία, αλλά βλέπουμε συχνά ότι είναι ανίκανοι να εκτιμήσουν το πολιτικό βεληνεκές των αποφάσεών τους. Γιατί π.χ. οι συγγραφείς που κάνουν ρατσιστικές απόπειρες δεν καταδικάζονται πάντοτε με την αυστηρότητα που επιβάλλεται; Εδώ και μερικά χρόνια δημιουργήθηκαν στρατόπεδα υψηλής ασφαλείας για τους εγκληματίες της οργάνωσης «Κόκκινος Στρατός». Η σκανδαλώδης ετυμηγορία του Mannheim περιέχει τον κίνδυνο να συμβάλει στην προσπάθεια μιας ολοκληρωτικής πνευματικής κίνησης Γερμανών, που αυτή τη στιγμή βρίσκεται εν προόδω, η οποία εκτιμά ότι έφτασε η ώρα να διαγραφούν οριστικά όλα τα εγκλήματα του Χίτλερ.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

«**Η** ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ προκαλούσε τον τρόπο στις δυνάμεις κατοχής, που επιδίδονταν σε σφαγές νομίζοντας ότι έτσι θα μπορούσαν να κάμψουν το φρόνημα των Ελλήνων. Γέμισε η Ελλάδα μνήματα, τάφους γνωστών, άφους αγνώστων, τάφους ομαδικούς. Ένας χορός θανάτου ξετυλιγόταν από την μιαν άκρη της χώρας ως την άλλη σε όλη την Ευρώπη. Μετά την αιματηρή αντιμετώπιση της εξέγερσης των Κρητών, έρχεται η εξέγερση το Σεπτέμβριο του 1941 στη Μακεδονία που πνίγηκε στο αίμα από τους Βούλγαρους και τους Γερμανούς. Χιλιάδες νεκροί, νήπια, νέοι, γέροι, υγιείς και ανή-

μποροι, με κορυφαίες τις σφαγές στο Δοξάτο και τη Δράμα. Σταματημό δεν είχαν πια. Ακολουθούν Κερδύλια, Δομένικο, Τσιρίτσανη, Καλάβρυτα, Κομμένο, Μουσούνιτσα, Δίστομο, Χορτιάτης, Μολάοι, Καισαριανή και εκατοντάδες άλλα χωριά και πόλεις της Πατρίδας μας. Και κοντά σε αυτά, ο αφανισμός των Ελλήνων Εβραίων, με πρώτη την Εβραϊκή Κοινότητα Θεσσαλονίκης. Τα «μόνιμα» σφαγεία, θυσιαστήρια, κράνιοι τόποι, ήταν το Σκοπευτήριο Καισαριανής, το Στρατόπεδο Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη, το Στρατόπεδο Λάρισας, το Στρατόπεδο Χαϊδαρίου, οι Φυλακές Αβέρωφ και άλλοι αμέτρη-

τοι τόποι θανάτου και βασανιστηρίων.

Οι απώλειες της Χώρας μας κατά την περίοδο 1941-1944 είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες απώλειες που σημειώθηκαν στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Είναι μεγαλύτερες και από τις απώλειες της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης, σε ποσοστό πληθυσμού».

Απ. Κακλαμάνης

*Πρόεδρος της Βουλής
των Ελλήνων*

*[Απόσπασμα από ομιλία του
για τα 50 χρόνια της σφαγής
του Διστόμου από τα γερμανικά
κατοχικά στρατεύματα].*

Μνημείο για τους Εβραίους των Ιωαννίνων Θύματα του Ολοκαυτώματος

Στις 25.9.94, με πρωτοβουλία του Δήμου Ιωαννίνων και της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων, έγιναν τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου που ανηγέρθη στη μνήμη των Εβραίων των Ιωαννίνων με τη συμπλήρωση 50 ετών από τη σύλληψη και θανάτωσή τους στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Το μνημείο ανηγέρθη στη συμβολή των οδών Καραμανλή και Σούτσου. Στην τελετή παρέστησαν ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιωαννίνων κ.κ. Θεόκλητος, ο Σοφολογιώτατος Ραββίνος Αθηνών κ. Ιακώβ Αράφ, ο νομάρχης κ. Αχιλλέας Κολιούσης, ο δήμαρχος Ιωαννίνων κ. Φίλιππος Φίλιος, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Δημήτρης Γάρος, ο πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα κ. Δαβίδ Σασών, οι βουλευτές Ιωαννίνων κ.κ. Ευάγγελ. Μαλέσιος και Ευάγγ. Αργύρης, εκπρόσωποι

των Στρατιωτικών Αρχών, εκπρόσωποι των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων, Οργανώσεων και Συλλόγων της Ελλάδος, καθώς επίσης και Εβραίοι Γιαννιώτες που ζουν στο εξωτερικό.

Μίλησαν για το Ολοκαύτωμα και τη σημασία του στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης για τις επερχόμενες γενιές ο δήμαρχος Ιωαννίνων, η κα Ζανέτ Μπατίνου ως εκπρόσωπος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων, ο κ. Ερρίκος Λεβής ως εκπρόσωπος των Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος, ο κ. Μωυσής Κωνσταντίνης γεν. γραμματέας του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και ο πρέσβης του Ισραήλ.

ΑΣ ΜΙΛΗΣΟΥΜΕ ΛΟΙΠΟΝ ΠΕΡΙ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ

Αλλά στην **Γενοκτονία** δεν υπάρχουν «δύο πλευρές», δεν υπάρχει «διαμάχη» - **υπάρχουν μόνο θύτες** από τη μία και **μόνο θύματα** από την άλλη. Η Γενοκτονία των Ναζί σε βάρος των Εβραίων - στη Γερμανία αρχικά, σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη αργότερα - ΔΕΝ ήταν πόλεμος για έλεγχο εδαφών και για επαναχάραξη συνόρων, ΔΕΝ υπήρξαν αντίθετοι στρατοί και πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Ναζί και Εβραίων, δεν υπήρξαν αντίποινα από κάθε πλευρά, με δύο λόγια οι Ναζί ΔΕΝ **ενεπλάκησαν σε εμφύλιο** ή ανοικτό πόλεμο με τους Εβραίους της Ευρώπης - **οι Ναζί έκαναν Γενοκτονία κατά των Εβραίων!**

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
(«Οικονομικός Ταχυδρόμος», 21/7/1994)

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1940 ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Με την ευκαιρία της εθνικής επετείου της 28ης Οκτωβρίου δημοσιεύουμε μικρό αφιέρωμα για τη συμμετοχή των Εβραίων στη μεγαλειώδη προσπάθεια του Ελληνισμού. Τα δημοσιεύματα προέρχονται από το αρχείο του προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου κ. Ραφαήλ Φρεζή.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΦΡΟΝ ΑΙΣΘΗΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ

Του ΜΙΝΩΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ

Σε ειδική συγκέντρωση του Ροταριανού Ομίλου Αθηνών, κατά την διάρκεια του Πολέμου του 1940, μίλησαν για τον ιερό αγώνα που διεξήγε ο Ελληνισμός, διάφοροι εκλεκτοί ομιλητές.

Μεταξύ αυτών κι ο αείμνηστος ομόθησος Μίνως Κωνσταντίνης. Από το «Ελεύθερον Βήμα», της 5ης Ιανουαρίου 1941, αναδημοσιεύουμε την ομιλία του, η οποία αποτελεί υποθήκη για την τότε εποχή αλλά και για σήμερα:

Η ΕΧΩ ΤΗΝ ΜΕΓΙΣΤΗΝ ΤΙΜΗΝ να ομιλήσω προς υμάς διά την Ελλάδα, την ηρωικήν και στοργικήν πατρίδα μας και εν καιρώ ειρήνης και εν καιρώ πολέμου, όπως ωμίλησαν οι προεμού λαβόντες τον λόγον Ροταριανοί συνάδελφοι, τους οποίους ευχαριστώ ιδιαίτερος διά τους καλούς λόγους των περί της συνδρομής του ισραηλιτικού στοιχείου εις τον κοινόν εθνικόν μας αγώνα.

Από παντού σήμερον εκφράζεται ο θαυμασμός διά την νέαν ελληνικήν εποποιάν, αποτελούσαν την συνέχειαν περιόδου τρισχιλιετούς και τρισενδόξου. Ημεείς οι Έλληνες Ισραηλίται, τρέφομεν σταθερόν και απέραντον θαυμασμόν και εν ειρήνη και εν πολέμω, προς την πατρίδα μας Ελλάδα, η οποία μας κάμνει να είμεθα υπερήφανοι διότι είμεθα πολίται της μικράς αυτής χώρας με την ανυπολόγιστον και ακαταμάχητον ηθικήν δύναμιν. Από την ελευθέρα προαίρεσίν της, από την ψυχικήν της ευεξίαν χαιρόμεθα με όλην την φυσικότητα τα αγαθά της, συναδελφωμένοι με τα άλλα της τέκνα χωρίς καμίαν υλικήν και ηθικήν διάκρισιν. Οι πάπποι και πρόππατοί μας Έλληνες Ισραηλίται μάς είπον - και ημεείς το εβεβαιώθημεν - ότι υπό τον γαλανόν ουρανόν της Ελλάδας πάντοτε επεκράτησεν απόλυτος ισότης και σεβασμός προς όλα τα θρησκειώματα. Προσωπικώς εγώ, περισσότερο ίσως πολλών, αισθάνομαι βαθεία το πνεύμα, τα αισθήματα και τον ενθουσιασμόν των Ισραηλιτών συμπολιτών μας, διότι εξ ατομικής αντιλήψεως έχω χιλιάδας παραδείγματα της ανωτερότητος του Έλληνος.

Διότι γεννηθείς εις Χανιά της Κρήτης, από πατέρα καταγόμενον και γεννηθέντα εις Ζάκυνθον, ο οποίος διά τα πατριωτικά ελληνόφρονά του αισθήματα αναμειγθείς ενεργώς εις τους τότε απελευθερωτικούς αγώνας της Κρήτης, υπέστη αρκετάς καταδιώξεις. Μορφωθείς εις ελληνικά σχολεία της τότε υποδούλου ακόμη Κρήτης μας, συνεδέσθην διά στενωτάτης φιλίας αδελφικής με παιδιά όχι μόνον οικογενειών των λεγομένων μορφωμένων τάξεων, αλλά και παιδιά χωρικών και όταν φιλοξενούσα εγώ τα παιδιά αυτά εις το σπίτι μου ή με φιλοξενούσαν εις τα χωριά των, και ας μοι επιτραπή να προσθέσω εδώ ότι η Κρητική φιλοξενία είναι παροιμιώδης και γνωστή ανά τον κόσμον, ουδεμία απολύτως μου έγινε ποτέ διάκρισις διά την θρησκευτικήν μου ιδιότητα.

Οι Έλληνες Ισραηλίται, έχοντες εις την κεντρικήν θέσιν της καρδίας των την στοργικήν Μητέρα Ελλάδα μας, αξιολογούμεν την ατομικήν επιτυχίαν και ευτυχίαν ημών με την επιτυχίαν και ευτυχίαν του συνόλου μετά του οποίου συγχωνεύομεν τα προτερήματα και τα ελαττώματά μας. Και αλληλοσυμπληρούμεθα. Και τούτο όχι μόνον από το αίσθημα της ευγνωμοσύνης, το οποίον αποτελεί διά τας τιμίας ψυχάς πηγήν ηθικών συγκινήσεων, αλλά ακόμη και από την ισχυράν αντίληψιν ότι ο κορμός της ζωής μας είναι η Ελλάς και ότι τόσον αι καλάί της ημέραι όσον και αι τυχόν κακαί ημέραι θα είναι και ιδικαί μας. Η αγάπη διά παν το ελληνικόν ρυθμίζει την ελληνικήν μας ζωήν συμμεριζομένους την χαράν και την λύπη της. Διότι υπήρξαν και διά την πατρίδα μας Ελλάδα και κακαί ημέραι κρατικής αποσυνθέσεως, τα οποίας εσταμάτησεν η σφιβαρά χειρ του μεγάλου Εθνικού μας Κυβερνήτου ο οποίος είπεν ότι «Το Κράτος είναι δύναμις ζωντανή και ουχί μηχανικόν κατασκευάσμα ορθολογισμού».

Κατά την παρελθούσαν ιστορικήν πλέον τετραετίαν εγένετο ένα τεράστιον έργον με έμπνευσιν, με σύστημα, με μόχθον, με την αγωνίαν της αύριον χριστίμην ημερας. Ενεπνευσθημεν όλοι από τον Εθνάρχην μας Ιωάννην Μεταξάν, του οποίου την πολυμορφον σοφήν συμβολήν εις το μέγα συντελεσθέν εθνικόν έργον αναλύνει εκάστοτε εις αδράς γραμμάς ο διανοούμενος και άριστος θεαρητικός του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου αξιότιμος υφυπουργός Τύπου και Τουρισμού κ. Θ. Νικολαΐδης, μέλος επίτιμον του Ροταριανού Ομίλου Αθηνών. Εχαλυβδώθημεν όλοι από το μέγα αυτό έργον, επανεινόμενους εαυτούς μας και σήμερον πολεμούμεν, όπως πολέ-

μούμεν. Οι μετόπισθεν προσφέροντες την ηθικήν ενθάρρυνον. Και έχομεν καθήκον συνεχώς και κατ' επανάληψιν, να εισφέρωμεν εις τους εράνους παν ότι δυνάμεθα, ακόμη και εκ του υστερήματος.

Ημάς τους Έλληνας Εβραίους, αυτάς τα μεγάλας εθνικάς στιγμάς δεν μας ενδιαφέρει άλλο τι εξερχόμενον από τα σύνορα της Ελλάδος και ανήκον εις διεθνή πλαίσια. Μας ενδιαφέρει η Ελλάς και ο ιερός της αγών. Τα τέκνα μας συμπολεμούντα εις τας πρώτας γραμμάς μετά των αδελφών Ελλήνων μαχητών, διακηρύσσουν με το πειστικότερον μέσον το όπλον των, ότι εις τον αγώνα αυτόν τον πνεύματος κατά της βίας προσφέρονται και διά την υπερτάτην θυσίαν. Ολόκληρος άλλως τε η ιστορία και η θεοσευτική πίστις διά τον ορθόδοξον Έλληνα και τον Ισραηλίτην δεν είχε άλλο τι από τη θυσίαν διά τα μεγάλα, τα αιώνια τ' αναλλοίωτα αγαθά των ελευθέρων ανθρώπων. Ο θρυλικός Έλλην Ισραηλίτης Συνταγματάρχης Μορδοχάιος Φοιζής, περί του οποίου ωμίλησαν οι Ροταριανοί συνάδελφοι, καταλαμβάνων με τους ηρωικούς του άνδρας, το εν ύψωμα μετά το άλλο, τραυματίζεται. Αποκρούων όμως την ιατρικήν περίθαλψιν και έφυγτος συνεχίζων την μάχην προχωρεί ακάθεκτος. Και εις στιγμάς σκληράς αντιστάσεως του εχθρού προσφωνεί ως είναι απολύτως εξηκριβωμένον, τους πολεμούντας τον ιερόν αγώνα Έλληνας συμμαχητάς του «Εμπρός παιδιά, ο Χριστός μαζί μας!» Και έπεσεν υπό βροχήν βλημάτων ηρωικώς μαχόμενος και εξηντλημένος από το τραύμα του, επί του πεδίου της νικηφόρου μάχης.

Ο ηρώς συνταγματάρχης Φοιζής μας έδίδαξεν με το ως άνω επιφώνημά του, προς τους άνδρείους, ότι εις τα στιγμάς αυτές η ισραηλιτική ψυχή, χωρίς καμμίαν διαφοράν, είναι προέκτασις της ελληνικής ψυχής αγωνιζομένης υπέρ βωμών και εστιών.

Ελλάς! στοργική και μεγάλη πατρίδα μας, μπροστά εις την δόξαν σου και το μεγαλείον σου είναι μικρά οιαδήποτε θυσία Έλληνας Ορθόδοξος ή Ισραηλίτης ή και ξένου ακόμη. Διότι πρέπει να μέινεις πάντα μεγάλη διά να φωτίζεις τους άλλους, η αιωνία Ελλάς!» [Βήμα, 5-1-1941].

[Μίνως Κωνσταντίνης: Γεννήθηκε στα Χανιά. Προσωπικότητα του Ελληνικού Εβραϊσμού, βιομήχανος, ίδρυσε και για πολλά χρόνια ήταν ιδιοκτήτης της ελληνικής βιομηχανίας ζυμαρικών MISCO].

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ

ΠΡΟΧΘΕΣ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ η ισραηλιτική κοινότης της πόλεώς μας ετέλεσε μνημόσυνον υπέρ του ηρωικώς πεσόντος εις το αλβανικόν μέτωπον συνταγματάρχου Μορδοχαίου Φοιζή, ισραηλίτου το θεήσευμα και υπερέλληνος την

ψυχήν. Το μνημόσυνο αυτό του ηρωικού συνταγματάρχου που ήταν συνδεδεμένος με δεσμούς συγγενείας με ισραηλίτας συμπολίτας μας, έδωσεν αφορμήν εις θεομωτάτας ελληνοεβραϊκάς εκδηλώσεις που μαρτυρούν τον ενθουσιασμόν που πλημμυρίζει όχι μόνον τους Έλληνας ισραηλίτας αλλά και κάθε εβραϊκήν ψυχήν διά τον ηρωϊκόν αγώνα της Ελλάδος. Και το μνημόσυνον αυτό ακριβώς μας δίδει την ευκαιρίαν να μνημονεύσωμεν ότι η ιστορία μαρτυρεί στενωτάτους τους δεσμούς των δύο λαών από την εποχήν ακόμη της Περσικής κυριαρχίας και ίσως και παλαιότερα. Το όνομα π.χ. Ιωνάς ή Γιοννά που είναι συνήθεστατον εις τους Εβραίους δεν είναι παρά το όνομα Ίων με το οποίον οι ανατολικοί λαοί ονόμαζαν τους Έλληνας, λόγω των αποικιών τους εις την Μικράν Ασίαν αι οποία ονομάζοντο όλα μαζί Ιωνία. Τέτοια ονόματα λαών με τους οποίους είχαν έλθει εις συνάφειαν οι Εβραίοι ευρίσκονται και άλλα εις το εβραϊκόν ονοματολόγιον όπως π.χ. Ασέρ που σημαίνει Ασύριος, Μισδραχ ή που σημαίνει Αιγύπτιος. Με αυτούς τους λαούς οι Εβραίοι είχαν έλθει εις επικοινωνίαν από την προϊστορικήν εποχήν, το ίδιο δε φαίνεται ότι συνέβη και με τους Έλληνας, διά να υπάρχη και το όνομα Ιωνάς δηλ. Ίων εις το εβραϊκόν ονοματολόγιον.

Με την εκστρατείαν του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τα ελληνιστικά κράτη και κατόπιν την ρωμαιοκρατίαν, η οποία είχαν υποταχθεί εις το ελληνικόν πνεύμα, η ελληνική μόρφωσις εισεχώρησε βαθειά εις τον εβραϊκόν λαόν και πολλοί μορφωμένοι Εβραίοι έγραψαν εις την ελληνικήν όπως ο ιστορικός Ιώσηπος, ο Φίλων και το περίφημο σατυρικό πνεύμα της αχαιότητος ο Λουκιανός που ήτο Εβραίος από τα Σαμόσατα της Συρίας. Μετά την καταστροφήν της Ιερουσαλήμ και τον διασκορπισμόν των Εβραίων, οι Ισραηλίται σιγά σιγά έχασαν την πατρικήν γλώσσαν τους και εγκολπώθησαν την ελληνικήν, την λεγομένην κοινήν διάλεκτον, η οποία υπήρξεν και του Ευαγγελίου η γλώσσα, αλλά και ο πρόδρομος της σημερινής δημοτικής γλώσσης του ελληνικού λαού. Ταυτόχρονα οι ελληνίζοντες Εβραίοι μετέφεραν όπου επήγαν αντίγραφα των συγγραμμάτων των αρχαίων Ελλήνων και ιδιαίτερα του Αριστοτέλους. Από αυτούς τα επήραν οι Άραβες και διά μέσον των Αράβων της Ισπανίας εξαπλώθηκε η διδασκαλία του Αριστοτέλους εις την Ευρώπην κατά τον Μεσαίωνα.

Από τους ελληνίζοντας Εβραίους εξεπορεύθη και ο Απόστολος Παύλος, ο οποίος υπήρξεν ο πρώτος διαμορφωτής της χριστιανικής διδασκαλίας εις παγκόσμιον θερησκείαν κατ' αντίθεσιν προς τον Πέτρον και άλλους αποστόλους που ήθελαν να κρατήσουν αυστηρόν τον πρώτον εβραϊκόν χαρακτήρα της.

Ανεξάρτητα όμως από τους δεσμούς αυτούς που ενώνουν τους Εβραίους με τους Έλληνας, υπάρχουν και άλλοι ακόμη στενότεροι οι οποίοι αφορούν ένα μέρος των Εβραίων της Ελλάδος. Οι Εβραίοι της

Παλαιάς Ελλάδος Χαλκίδος, Βόλου, Τρικάλων, Καρδίτσας, Κερκύρας καθώς και εκ της Νέας Ιωαννίνων, Μοναστηρίου, όπως και το πλείστον των Εβραίων της Ιταλίας είναι ελληνικής καταγωγής. Οι πρόγονοί των Έλληνες ησπάσθησαν τον εβραϊσμό προ του χριστιανισμού, επί της ρωμαιοκρατίας οπότε οι αρχαίοι θρησκεία εξέπνεαν, και διετήρησαν το θρήσκευμά των και επί της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κουτίζ των ελληνοεβραίων αυτών ήσαν οι Θήβαιοι όπου ευδοκίμοιςαν εις την καλλιέργειαν της μετάξης και την ύφανσι των μεταξωτών, των οποίων είχε τότε το μονοπώλιον η βυζαντινή αυτοκρατορία. Ο Νορμανδός ηγεμών της Κάτω Ιταλίας Ροβέρτος Γυσκάρδος εκστρατεύσας μετά του υιού του Βοεμόνδου κατά του Βυζαντίου εξεπτόρησε τας Θήβας και αιχμαλωτίσας τον ελληνοεβραϊκόν πληθυσμόν τον μετεκόμισε εις την Ιταλίαν και την Κέρκυραν που είχε καταλάβει, με αντικειμενικό σκοπό να μεταφέρη την καλλιέργειαν της μετάξης και τη βιομηχανία των μεταξωτών εις το κράτος του.

Από τους ελληνοεβραίους αυτούς κατάγονται οι Ισραηλίται τους οποίους εμνημονεύσαμε παραπάνω και ιδίως της Κερκύρας οι οποίοι διατηρούν εις την ομιλίαν των και λέξεις της αρχαίας βοιωτικής διαλέκτου όπως π.χ. σίντρο που σημαίνει μήλο. Περί αυτού έχει γράψει ωραίαν μονογραφίαν ο εκλιπών ισραηλίτης κερκυραίος λόγιος και δημοτικιστής Χαΐμης. Εκτός του Χαΐμη ο ελληνικός εβραϊσμός έχει προσφέρει και άλλους εργάτας εις την νεοελληνικήν φιλολογίαν όπως τον σοφόν εκ Κερκύρας ραββίνον του Λονδίνου Λάζαρον Βελέην, συνεργάτην του «Νουμά» τον οποίον είχε καλέσει ο Ελ. Βενιζέλος ιδρύων το Πανεπιστήμιον της Θ/νίκης ως καθηγητήν της εβραϊολογίας, καθώς και τον τρυφερόν και πολύκλαυστον εξ Ιωαννίνων ποιητήν Ζοζέφ Ελιγιά.

[Από την «Θεσσαλία» του Βόλου, 31-12-1940]

ΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΖΟΥΝ ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΝΙΚΑΣ

ΤΕΛ-ΑΒΙΒ Δεκέμβριος.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ η εξ Ελλάδος Εβραϊκή παροικία της Παλαιστίνης εξέφρασε και διά λόγων και εμπράκτως τα αισθήματά της κατά τας χρισίμους και ιστορικάς αυτάς περιστάσεις. Αντιπροσωπεύει επεσκέφθησαν τας Ελληνικάς προξενικάς αρχάς, κατεβλήθησαν τα συλ-

λεχθέντα διά την «Νεάν Έλλην» ποσά και διενεργήθη νέος έρανος διά τας πολεμικάς ανάγκας της Ελλάδος. Εις τον σύνδεσμον «Καντίνα» δεκάδες γυναικών και νεανίδων πλέκουν διά την «Φανέλλαν του Στρατιώτου». Ειδικαί θρησκευτικαί τελεταί έλαβον χώραν, ιδία εις την Ιερουσαλήμ παρουσία του γενικού προξένου κ. Πατά, των αρχών της πόλεως και της Ελληνικής παροικίας. Ωμίλησαν κατόπιν ο Αρχιεραββίνος Μπενσιάν Ονεζιέλ, διατελέσας Αρχιεραββίνος Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1921-1925 και ο κ. Ελμαχέτ. Και η τελετή έληξε με την γενικήν κραυγήν «Ζήτω η Ελλάς».

Ο θαυμασμός διά τον Ελληνικόν Στρατόν είναι γενικός. Όχι μόνον οι εξ Ελλάδος Εβραίοι, αλλά σύσσωμος ο Παλαιστινιακός Ιουδαϊσμός και ολόκληρος η χώρα εκφράζονται μετά θαυμασμού διά τας υπερόχους νίκας. Καθ' οδόν οι φίλοι χαιρετίζονται με το θρυλικόν «αέρα» με το σύνθημα με το οποίον οι ηρωικοί εύζωνοι επιτίθενται κατά των εχθρών.

Κάθε Ελληνική νίκη χαιρετίζεται ενταύθα μετ' ενθουσιασμού υπό του τύπου. Διαλέξεις υπέρ της Ελλάδος δίδονται συνεχώς. Ο κ. Δαβίδ Φλωρεντίν ωμίλησεν εις το Τελ-Αβίβ και ο κ. Δαβίδ Μπενβενίστε επανέλαβε την διάλεξίν του εις Ιερουσαλήμ. Οι κ. κ. Ιακώβ Τσέενοβιτς, διευθυντής του «Εθνικού Εβραϊκού Κεφαλαίου» και Ηλίας Εποστάιν ωμίλησαν από του ραδιοφωνικού σταθμού της Ιερουσαλήμ και η κυρία Στερεν ετραγούδησε διάφορα Ελληνικά λαϊκά τραγούδια.

Πρωτοβουλία του Σιωνιστικού Εκτελεστικού Συμβουλίου ο καθηγητής Σουαβί έδωσε διάλεξιν εις το Εβραϊκόν Πανεπιστήμιον παρουσία και του γενικού προξένου της Ελλάδος. Αθρόαι διενεργούνται εν Παλαιστίνη δωρεαί υπέρ του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Και αυτοί οι Αυστραλιανοί στρατιώται συνησφύρουν.

Πας Εβραίος Έλλην, μολονότι ευρίσκεται μακράν της γης, όπου είδε το φως, αισθάνεται ομοίως ότι η ψυχή του ευρίσκεται εις τα όρη όπου εγεννήθησαν ο Φίλιππος και ο Μέγας Αλέξανδρος. Κάθε νέος ετοιμάζεται να κάμει το καθήκον του ως Έλλην στρατιώτης και ως σύμμαχος εις τα εβραϊκάς μονάδας του αγγλικού στρατού. Προσευχόμεθα διά την τελικήν νίκην της αγαπητής μας Ελλάδος.

Αι θερμότεραί μας ευχαί συνοδεύουν την εβραϊκήν νεολαίαν η οποία κάμνει αμέριστον το καθήκον της εις τα τάξεις του ενδόξου Ελληνικού Στρατού και η οποία αγωνίζεται εναντίον του ατίμου επιδρομέως. Η νεολαία αυτή θα γράψη νέας σελίδας δόξης εις την Ιστορίαν του Ελληνικού Ιουδαϊσμού. Διότι γνωρίζει ότι αι θυσίαι και η τόλμη της θα εξασφαλίσουν συνάμα την τιμήν και το μέλλον της πατρίδος της όσον και ολόκληρον του εβραϊκού λαού. Δι' αυτό όλη η αγάπη μας συγκεντρώνεται περίξ της αιωνίας Ελλάδος.

[Από τον «Ταχυδρόμο» του Βόλου, 23-12-1940]

Οι Ελληνισταί Ιουδαίοι
της Αλεξανδρείας κατά
την εποχήν των
Πτολεμαίων και της
ρωμαϊκής κυριαρχίας εν
Αιγύπτω μεγάλως
ακμάσαντες, παρήγαγον
σπουδαιοτάτην
πνευματικήν κίνησιν,
αποτελούσαν μέρος του
Αλεξανδρινού πολιτισμού,
έχουσαν μεγάλην
σημασίαν διά την διάδοσιν
και την ανάπτυξιν
καθόλου του
Χριστιανισμού.
Προτιθέμενοι να
εξετάσωμεν ενταύθα την
πνευματική ταύτην
κίνησιν καθ' εαυτήν θα
παράσχωμεν εν γενικαίς
γραμμαίς ακριβή εικόνα
αυτής μόνον εντός των
ορίων της Ιστορίας του
Αλεξανδρινού Ελληνικού
πολιτισμού και δη της
πνευματικής και
κοινωνικής ζωής της
πόλεως Αλεξανδρείας επί
των Πτολεμαίων και των
Ρωμαίων.

Χρυσούν νόμισμα Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου

Οι Ελληνισταί Ιουδαίοι της Αλεξανδρείας

Του αοιδίμου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος

Καθηγητού Πανεπιστημίου - Ακαδημαϊκού

(Συνέχεια από το προηγούμενο φύλλο και τέλος)

ΕΝ ΤΟΙΑΥΤΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΕΙ των Ιουδαίων ουδόλως είναι παράδοξον, ότι οὔτοι έστρεψαν την προσοχήν αυτών και εις την ελληνικήν φιλοσοφίαν. Είχον ανάγκην οι Ιουδαίοι να παραστήσωσι προ των Ελλήνων και των εξελληνισμένων λαών τας ιδέας αυτών και τα δόγματα, ήθελον επι πλέον να ελκύσωσι τον ειδωλολάτρην κόσμον, περί του εαυτών έθνους πεποιθήσιν έχοντας ότι ήτο «εθνών το θεοφιλέστατον», προνομιούχον και εκλεκτόν. Ο Μωυσής και οι Προφῆται, ους ανεγίνωσκεν ήδη εν Ελληνική γλώσσῃ ο Ελληνιστής και ο εξελληνισμένος κόσμος, έπρεπε να επιβληθώσι διά των ιδεών αυτών, εν εποχή μάλιστα κρισιμωτάτη εκ πάσης επόψεως, επαυθητή γενομένη εν Αλεξανδρεία, ένθα συνεκεντρώοντο η όλη φιλοσοφική και πνευματική καθόλου κινήσις. Της κινήσεως ταύτης συμμετασχόν και ο Αλεξανδρινός Ιουδαϊσμός, ωδηγήθη προς την ελληνικήν φιλοσοφίαν.

Άλλως τε κατά την εποχήν εκείνην η φιλοσοφία εχρησιμοποιείτο προς θρησκευτικούς σκοπούς, μετασχηματιζομένη εις θεολογίαν, προς επίλυσιν των μεγάλων προβλημάτων της θεολογίας, της κοσμογονίας και της ανθρωπολογίας. Οι Ελληνισταί Ιουδαίοι εξέλαβον σχεδόν ως αυταπόδεικτον το γεγονός ότι πάσαι αι αλήθειαι της ελληνικής φιλοσοφίας ελήφθησαν εκ της αγίας Γραφής, ήδη δε διαπρεπέστατος λόγιος Ιουδαίος και φιλόσοφος, ο Αριστόβουλος, περί το 160 π.Χ. επί Πτολεμαίου στ' Φιλομήτορος (181-146), προσελάθει να αποδείξει ότι οι Έλληνες ποιηταί και φιλόσοφοι εγίνωσκον την διδασκαλίαν του Μωυσέως εκ παλαιάς μεταφράσεως της Γραφής.

Αλλά το μέγα καύχημα του εξελληνισθέντος και φιλοσοφισαντος Ιουδαϊσμού της Αλεξανδρείας υπήρξεν ο Φίλων, γεννηθείς κατά το 20-10 π.Χ. και αποθανών κατά το 50-60 μ.Χ. αδελφός του μεγάλως ισχύσαντος εν τη Αυλή των τελευταίων

Πτολεμαίων και Εθνάρχου των Ιουδαίων της Αλεξανδρείας, Αλεξάνδρου Αυσμαχίου. Ο Φίλων προσωπικότης συμπαθεστάτη, τύπος Ιουδαίου Ελληνιστού και Αλεξανδρινού εκλεκτικού φιλοσόφου, διεκρίνεν εαυτόν από των Εβραίων. Εκαινούντο δε Εβραίοι κυρίως οι μη εξελληνισμένοι Ιουδαίοι, φανατικώς εμμένοντες εις τους τύπους του φαρισαϊκού Ιουδαϊσμού και αντικείμενοι προς τους ελευθερόφρονες Ελληνιστάς. Θέλων όμως ο Φίλων να είναι Έλλην φιλόσοφος, δεν απεμακρύνετο του Ιουδαϊσμού, ζητών την συνένωσιν του ιδεώδους Πλατωνισμού μετά της Μωσαϊκής διδασκαλίας. Απόστολος του Ιουδαϊσμού διά των πολυαριθμών συγγραφών αυτού γινόμενος, επεδίωξε την συνένωσιν ταύτην επί φιλοσοφικού εδάφους. Κατά βάθος δε φανατικός των Ιουδαίων, αδιάλλακτος πρόμαχος των δικαίων του έθνους του, κήρυξ διατρέψις των παλαιών παραδόσεων και των προσδοκιών, περιεβλήθη, ουχ ήττον την τήβεννον του Έλληνος φιλοσόφου, ίνα διαλλάξη θεωρητικώς Ιουδαϊσμόν και Ελληνισμόν. Θανμαστής της Ελληνικής ποιήσεως και φιλοσοφίας, ενεβάθυνεν ιδιαιτέρως εις το φιλοσοφικόν σύστημα του Πλάτωνος εκλεκτικώς συναναμίξας μετά των Πλατωνικών ιδέας των Στωϊκών, Πυθαγορείων και Αριστοτελικών, αποκρούσας μόνον τους Επικουρείους. Εις τον Όμηρον και Ευριπίδην και λοιπούς Έλληνες ποιητάς συνεχώς παραπέμπει, ο δε Πλάτων, ο Παρμενίδης, Εμπεδοκλής, Ζήνων, Κλεάνθης και οι λοιποί «θείοι» φιλόσοφοι γεραίρονται υπ' αυτού και συναπαρτίζονται παρ' αυτό «ιερώτατον θίασον». Ως νεοπυθαγόρειος φιλόσοφος, παρίστα τον Θεόν ως ηγεμόνα και άρχοντα απάντων, ως ένα αεί όντα, μόνιμον, ακίνητον, αυτόν αυτό όμοιον, έτερον των άλλων, τον δε κόσμον, εις όν εισέρχεται ο άνθρωπος, ως θαυμασιωτάταις χορείαις, εν τάξειν ηρμοσμένον και αριθμών αναλογίαις και περιόδων συμφωνίας τέλος τον ουρανόν ως αεί μελωδούντα κατά τας κινήσεις των όντων εν αυτό την πάμμουσον αρμονίαν. Αλλά και ως Στωϊκός φιλόσοφος εκάλει τον Θεόν άλυτον, ανώδυνον, ευδαιμονίας ακράτου μετόν. Κατ' εξοχήν όμως υπήρξε Πλατωνικός φιλόσοφος, και επί τοσούτον εν ταις ιδέαις αυτού απετύπωσε τον Πλάτωνα, ώστ' ελέχθη υπό των συγχρόνων αυτού ή Πλάτων φιλωνίζει ή Φίλων πλατωνίζει».

Ζητήσας δε ο Φίλων να συμβάσση την Ιουδαϊκήν θρησκείαν μετά της Ελληνικής φιλοσοφίας, εξωλίσθησε λεληθότως εκ των καθαρών Ιουδαϊκών εις ελληνικάς ιδέας και παραστάσεις, αλληγορικην μεταχειρισθείς μέθοδον προς ερμηνείαν της Γραφής. Καθ' όν τρόπον ο Πλάτων αλληγορικώς ηρμήνευσε τους αρχαίους ελληνικούς μύθους, ου ω και ο Φίλων τα γεγονότα της Μωσαϊκής κοσμογονίας μετεσχημάτισεν εις απλές ιδέας, απομακρύνας απ' αυτών πάσαν

ιστορικήν βάση. Και αυτά τα πρόσωπα της Π. Διαθήκης εκδέχεται αλληγορικώς, ως σύμβολα αρετών και σημαντικά διαφόρων εννοιών: «Σχεδόν τα πάντα ή τα πλείστα της νομοθεσίας αλληγορείται», έλεγε, και «τα πλείστα των εν νόμοις σύμβολα φανερά αφανών και ρητά αρητήων». Διά τολμηροτάτων ορθολογιστικών υποθέσεων εξηράνισε και αυτής της Μωσαϊκής νομοθεσίας την ιστορικήν βάση. Εν τη πραγματεία περί του Αβραάμ, όν θεωρεί σύμβολον και τύπον εταστικού νοός, λέγει «τους τεθέντας νόμους μηδέν άλλ' ή υπομνήματα είναι βίου των παλαιών αρχιλογούντα έργα και λόγους οίς εχρήσαντο». Είχε δε τοσαύτην πεποίθησιν εις την ορθότητα των υποθέσεών του, ώστ' εν τη αυτή πραγματεία παρουσιάζει εαυτόν ως άνωθεν εμπνεόμενον. Παραδεχόμενος ότι οι αρχαίοι Έλληνες νομοθέται και φιλόσοφοι μετέγραψαν «εκ των ιερωτάτων Μωσαείων στηλών», διά βεβιασμένων ερμηνειών παρέστησε το φιλοσοφικόν αυτού σύστημα κατά τρόπον τοιούτον ώστε εν τη διδασκαλία αυτού μάλλον ο Ελληνισμός προσήγε και αφωμοίουν προς εαυτόν τον Ιουδαϊσμόν. Η φιλοσοφία του Φίλωνος είναι μάλλον ελληνική, και ως τοιαύτη αποτελεί συνέχειαν της ιστορίας της ελληνικής φιλοσοφίας.

Ούτω δε, κατά πλατωνικήν έννοιαν, παρά τον ένα Θεόν παρεδέχθη ο Φίλων ως δευτέραν ανθυπόστατον αρχήν την ύλην, αντίθετον προς την του Θεού. Τούτον εθεώρει ανώτερον παντός περιορισμού, άποιον, άτρεπτον, αμετάβλητον, μη δυνάμενον να γνωσθή κατά την ουσίαν αυτού, αλλά κατά την ύπαρξιν και ενεργείαν. Υφιστάμενος καθ' εαυτόν ο Θεός, ως φύσις απλή, ανεπιδεής, ουδενός χρήζων, αυταρκέστατος εαυτών, είναι, κατά τον Φίλωνα, το όντως όν, το αγαθόν, το φώς. Ως τοιούτος ο Θεός είναι «η αρχή του δραν», το «δραστήριον αίτιον» και ο δημιουργός του κόσμου. Όπως δε το πυρ αδιαπαύστως καίει, ούτω και ο Θεός αδιαπαύστως δρα, μη δυνάμενος να νοηθή εκτός ενεργείας, εν σπουχία. Είναι «ποιητής» και «πατήρ», άλλ' ως καθαρός και άγιος δεν ήδύνατο να επικοινωνήσση προς την πεπερασμένην ύλην. Άμεσος σχέσις μεταξύ αυτού και της ύλης είναι αδύνατος. Αλλά μεταξύ Θεού και ύλης, «των αντιπάλων φύσεων» υπάρχουσιν αι μέσαι «δυνάμεις» ή «λόγοι σπερματικοί» και «λόγοι ενδιάθετοι». Αι δυνάμεις αύται παρίστανται υπό του Φίλωνος όμοια εν μέρει μεν προς τους Αγγέλους της Π. Διαθήκης, εν μέρει δε προς τας ιδέας του Πλάτωνος, ως «ασώματα δυνάμεις» του Θεού, ως «ψυχάι κατά τον αέρα πετόμεναι». Ο Θεός δ' ενεργεί, κατά τον Φίλωνα, διά των μέσων τούτων δυνάμεων, ως μεσιτών, ως αντιπροσώπων αυτού και υπηρετών. Διά του συνόλου αυτών αι δυνάμεις αύται αποτελούν αναλάμπην φωτεινήν, εκπεμπομένην υπό του Θεού, καθ' όν τρόπον εκ του ήλιου αι αστίνες,

και πάλιν εις τον Θεόν επαναστρέφουσι και πληρουσι τον νοητον των ιδεών κόσμον. Προ παντός ο Θεός εδημιούργησε τον κόσμον τούτον των ιδεών, διότι αι ιδέαι υπήρξαν τα πρότυπα των υστερον δημιουργηθέντων πραγμάτων.

Αλλ' αι ιδέαι αυτάι εισι δυνάμεις, οτέ μεν εν τω Θεώ, οτέ δ' εκτός αυτού παριστάμεναι και συγκεντρούμεναι περί την «κατ' εξοχήν δύναμιν» τον «κατ' εξοχήν λόγον», όστις υπό του Φίλωνος συνταντίζεται προς τον νοιν του Θεού, ως λόγος ενδιάθετος. Ο λόγος ούτος αίρει την μεταξύ Θεού και ύλης αντίθεσιν, αλλά παρίσταται μάλλον ως κίνησις προς τον Θεόν, ως κοσμική φυσική δύναμις ονδέποτε ως αυθυπόστατος αρχή, ταυτοχρόνως δε ως «ρήμα ω Θεός πάντα ποιεί», διότι «ο Θεός λόγων άμα ποιεί μηδέν μεταξύ αμφοίν τιθείς» και «όσα αν λέγη ο Θεός ου ρήματά εστιν, αλλ' έργα άπερ οφθαλμοί προ ώτων διορίζουσι άμα γαρ πάντα δραει εικόσ Θεόν ου προστάττοντα μόνον αλλά και διανοούμενον», εντεύθεν «ο θεϊός λόγος εις ορατήν ουκ ήλθεν ιδέαν, άτε μηδενί των κατ' αίσθησιν εμφερέσιν ων, αλλ' αυτός εικών υπάρχων Θεού, των νοητών άπαξ απάντων ο πρεσβύτατος, ο εγγυτάτω, μηδενός όντος μεθορίου διαστήματος, του μόνου, ο έστιν απευδώς επιδιδυμένος». Εκ τούτων συνάγεται ο λόγος του Θεού παρά τω Φίλωνι είναι αφηρημένη ιδέα, ήμισυ σαφώς και μάλιστα αντιφατικώς παρισταμένη υπό του Ιουδαίου φιλοσόφου.

Οι Άγγελοι, οι δαίμονες, αι ψυχαί, κατ' αυτόν, εισί διάφοροι ονομασάι των απτών όντων του νοητού κόσμου. Είναι δε άπειρος ο αριθμός των όντων τούτων, αλλά δεν εμφανίζονται πάντα εις τον αισθητόν κόσμον. Μέρος απτών ενούται εκάστοτε μετ' ανθρωπίνων σωμάτων και γίνονται ψυχαί, ων αι μεν εναρέτως ζώσαι ανέρχονται, μετά τον θάνατον των σωμάτων, εις τους ουρανούς, αι δε κακαί εξαφανίζονται. Συνωδά τούτοις και τον άνθρωπον διακρίνει ο Φίλων εις υπεράνθρωπον, ούτως ειπείν, ιδεώδη, συμφυώς αποτελούμενον εξ ανδρός και γυναικός, αθάνατον, δημιουργηθέντα κατ' εικόνα Θεού, και εις τον ιστορικών άνθρωπον, τον εκ του χοός πλασθέντα. Ο γήινος άνθρωπος ήτο κατ' αρχάς τέλειος το σώμα και την ψυχήν, όμοιος προς τον ιδεώδη άνθρωπον, αλλ' εξέπεσεν εκ της τελειότητος αυτού υπέστη τας συνεπείας της εις την γυναίκα οφειλομένης αμαρτίας και αισθάνεται νυν το μεταξύ της σαρκός αυτού και της ψυχής διηνεκή πόλεμον του κακού. Προς απαλλαγήν από του κακού απαιτείται πλήρης εξαφάνισις της αισθητικότητας εν τω ανθρώπω διά της τελείας αποφυγής των ηδονών και της καταπίψεως των ορμών. Εκτός δε του ασκητισμού απαιτείται η μόρφωσις και η εξευγενίζουσα τον άνθρωπον σοφία. Ούτως εξών, κατά τον Φίλωνα, εάν τω όντι εις αυτόν ανήκει το σύγγραμμα «Περί βίου θεωρητικού» ή «ικετών αρετών», ου μαζράν της Αλεξάνδρειας,

παρά την Μαρεώτιδα λίμνη, οι ούτω καλούμενοι «Θεραπευταί», απομεμακρυνόμενοι παντός σχεδιν έχοντος προς την αισθητικότητα και προς τον κόσμον, μυστικιστικώς βυθιζόμενοι εις την θεωρίαν του Θεού. Το όλον αυτού ηθικών σύστημα εστηρίζεν ο Φίλων επί της ηθικής των Στωϊκών, και υπελάμβανε μεν, δι' όσον εδίδασκεν, ότι ο Ιουδαϊσμός προσήγε και αφομοίον προς εαυτόν τον Ελληνισμόν, πράγματι όμως ο Ελληνισμός προσήγε και αφομοίον προς εαυτόν τον Ιουδαϊσμόν.

Οίκοθεν δ' εννοείται, ότι η διδασκαλία αυτού και η καθόλου φιλολογική και φιλοσοφική δράσις, δι' ης εγένετο αρχηγέτης της Αλεξανδρινής Ιουδαϊκής Σχολής, ήσκησε μεγάλην επιρροήν επί του εθνικού κόσμου και υπήρξε σπουδαιότατος παράγων θρησκευτικής προόδου. Η απάθεια και η ψυχρά αδιαφορία, υφ' ης κατείχοντο οι εθνικοί προικλήθησαν εις εξέγερσιν διά της φιλοσοφίας του Φίλωνος. Η απόγνωσις του θρησκευτικού σκεπτικισμού διελέντο διά του μονοθεϊστικού κηρύγματος αυτού, διανοϊζαντος νέους φαινούς ορίζοντας και προπαρασκευάσαντος την επικράτησιν του Χριστιανισμού. Καθόλου δε ο εξελληνισθείς Ιουδαϊσμός διά της διαδόσεως της ελληνικής μεταφράσεως των Γραφών και των ιδεών αυτού συνετέλεσεν εις τοιαύτην προπαρασκευήν.

Όπως δ' εν άλλαις χώραις της ιουδαϊκής διασποράς, ούτω και εν Αιγύπτω πολυαριθμότατοι υπήρξαν οι προσήλυτοι του Ιουδαϊσμού διαρουμενοι εις δύο τάξεις, εις την των τηρούντων απλώς διατάξεις τινάς του Μωσαϊκού νόμου και εις τους αποδεχομένους και την περιτομήν. Ενώ δε παραδείγματα Ιουδαίων απαφνουμένων το πάτριον θρήσκευμα δεν υπάρχουν, τουναντίον πολλοί των Ελλήνων, έγγραφεν ο Ιώσηπος ο Ιουδαίος, εις τους ημετέρους νόμους, συνέβησαν εισελθείν, και τινές μεν ενέμειναν, εισί δε οι την καρτερίαν ουκ υπομείναντες πάλιν απέστησαν. Τα ιουδαϊκά ήθη και έθιμα και αυτή έτι η αγρία του Σαββάτου ήρξαντο πανταχού τηρούμενα «και πληθεσιν ήδη, λέγει ο αυτός συγγραφεύς, πολύς ζήλος γέγονεν εκ μακρού της ημετέρας ευσεβείας, ουδ' έστιν ου πόλις Ελλήνων ουδ' ητισούν ουδέ βάρβαρος ουδέ εν έθνους, ένθα μη το της εβδομάδος, ην αργούμεν ημείς, το έθος δε διαπεφοίτηκε και αι νηστεία και λύχνων ανακαύσεις και πολλά των εις βρώσιν ημίν ου νενομισμένων παρατετήρηαι».

Ουδόλως δε παράδοξον ότι και των Ιουδαϊκών εορτών συμμετείχον και οι Έλληνες της Αλεξάνδρειας. Ο Φίλων, περιγράφων την ετησίαν εορτήν επί τη μεταφράσει της Γραφής, λέγει «Μέχρι του νυν ανά παν έτος εορτή και πανήγυρις άγεται κατά την Φάρον νήσον, εις ην ουκ Ιουδαίοι μόνον, αλλά και παμπληθείς, έτεροι διαπλέσουσι, το τε χωρίον σεμνύνοντες, εν ω πρώτον το της ερμηνείας εξέλαμψε, και παλαιαίς ένεκα

ενεργεσίαις ευχαριστήσοντας τῷ Θεῷ. Μετά δε τας ευχάς και ευχαριστίας οι μεν πηξάμενοι σπηνάς ἐπὶ του αιγιαλοῦ, οι δε ἐπὶ της αιγιαλίδος ψάμμου κατακλινάντες ἐν υπαίθρῳ μετ' οικείων και φίλων ἐστιώνται».

Παρά ταῦτα ὁμως, δυστυχῶς, ὅπως πανταχοῦ της διασποράς, οὕτω και ἐν Αλεξανδρείᾳ, ἀπ' ἀρχῆς ἰδίως της ρωμαϊκῆς εποχῆς, οι Ιουδαῖοι ἐμισούντο και κατεδιώκοντο, ἐνεκα της θρησκευτικῆς και ἐθνικῆς των ἀποκλειστικότητος, ἐνεκα της οικονομικῆς ἐκμυζήσεως της χώρας διὰ του ἐμπορίου, ἐνεκα πλείστον ἄλλων λόγων. Ἐπὶ του Πτολεμαίου Ζ' Εὐεργέτου (145-116) ολόκληρον σχεδόν το ἐμπόριον της Αἰγύπτου εἶχε περιέλθει εἰς Ιουδαϊκὰς χεῖρας, τοῦτο δε προνέκει ἀσφύκτους γογγυσμούς των Αἰγυπτίων και των Ἑλλήνων. Ἄλλως τε και ἐξελληνισθέντες οι Ιουδαῖοι ἐξηκολούθουν θεωροῦντες ὡς ἀκάθαρτον πάντα μὴ Ιουδαῖον. Ἐξ ἀντιθέτου πολλὰ διατάξεις και συνήθειαι ὑπὸ των μὴ προσηλυτιζομένων κατεγελώντο. Ἡ περιτομή, ἡ ἀποφυγὴ του χοιρείου κρέατος, ἡ φαρισαϊκὴ τήρησις του Σαββάτου, διὰ πολλοὺς των Ἑλλήνων ἦσαν ἀντικείμενα σαρκασμοῦ. Ἡ ἔλλειψις ἀγαμάτων ἐν ταις συναγωγαῖς και ἐν τῷ ναῷ, της Λεοντοπόλεως ἐξελαμβάνετο ὡς ἀθεΐα, οι δ' ἐξωτερικοὶ τύποι της λατρειᾶς παρίσταντο ὡς δεισιδαιμονία βαρβάρου και ταπεινοῦ λαοῦ. Φήμει διάφοροι διεσπείροντο ὑπὸ των ἐχθρῶν των Ιουδαίων, ὡν ἡ γελοιότερα ἦτο ὅτι ἐλατρεῖτο και προσεκυνεῖτο κεφαλὴ ὄνου ὑπὸ των Ιουδαίων. Ἄλλη δ' ἐξ ἰσού ψευδὴς φήμη ὅτι οι Ιουδαῖοι προσέφερον ἀνθρωποθυσίαις, προνέκει εὐνόητον ἐρεθισμόν ἐν ταις λαϊκαῖς τάξεσιν, αἵτινες ἦσαν δυσηρεστημένοι και ἐκ της προνομιοῦχου θέσεως των Ιουδαίων, της ἀπαλλαγῆς αὐτῶν ἀπὸ της στρατιωτικῆς υπηρεσίας και τινῶν φόρων. Ἡ ἀποστροφή των Ιουδαίων πρὸς τὰ θεάτρα και τὰς ὀργαστικὰς ἐορτάς των Αλεξανδρέων, ἡ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς καθαρωτέρᾳ ἠθικῇ ζωῇ, αὐταὶ πολλάκις αἰσεμναὶ και μεγαλοπρεπεῖς των Ιουδαίων ἐορταὶ, ἦσαν ἀφορμαὶ μίσους.

Το δε θαυμαστόν ἐστίν, ὅτι μετὰ των ἀντισημιτῶν της ἀρχαίας Αλεξανδρείας ὑπῆρξαν ἄνδρες λόγιοι και διακεκριμένοι. Ὁ Ἐκαταῖος Ἀβδηρίτης ἔμεινε μοναδικὸν παράδειγμα φίλου των Ιουδαίων, ἄλλως τε, ὡς εἶπομεν, ὑπόνοια ὑπάρχουσιν βασιμώταται ὅτι παρεποιήθησαν αἱ ἐιδήσεις αὐτοῦ. Συγχρόνως δε ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς και λογιώτατος Μανέθων διέκειτο πρὸς τοὺς Ιουδαίους ἐχθρικώτατα, ἐπ' αὐτοῦ ἐτι του Πτολεμαίου Α'. Καὶ καθ' ὅλην μὲν την διάρκεια της πτολεμαϊκῆς εποχῆς αὐτὴ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συνεκράτει και κατέπνυγε παν ἀντισημιτικὸν κίνημα, ἀλλὰ κατὰ την ρωμαϊκὴν ἐποχὴν τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἐν ἀρχῇ αὐτῆς κατὰ

των Ιουδαίων συνέγραψαν ὁ Μνασέας, ὁ Ἀπολλώνιος Μόλων, ὁ Ποσειδόνιος Ρόδιος, ὁ Χαιρημῶν και ὁ Λυσίμαχος, ἰδιαιτάτα ὁ περιφανὴς και δοκιμώτατος Γραμματικὸς Ἀπίων ἐπετέθη διὰ των συγγραφῶν του κατὰ των Ιουδαίων, ἀσεβήσας πρὸς τὰς ἱερωτέρας αὐτῶν παραδόσεις. Την ἐξοδὸν των Ιουδαίων ἐκ της Αἰγύπτου, ὑπὸ τον Μωυσέα, παρέστησεν ὡς ἐκδιώξιν λεπρῶν ὑπὸ της Φαραωνικῆς Κυβερνήσεως! Ὁ Φίλων ἀπελογήθη, ὡς ἡδύνατο, κατὰ των ἀδίκων τούτων ἐπιθέσεων.

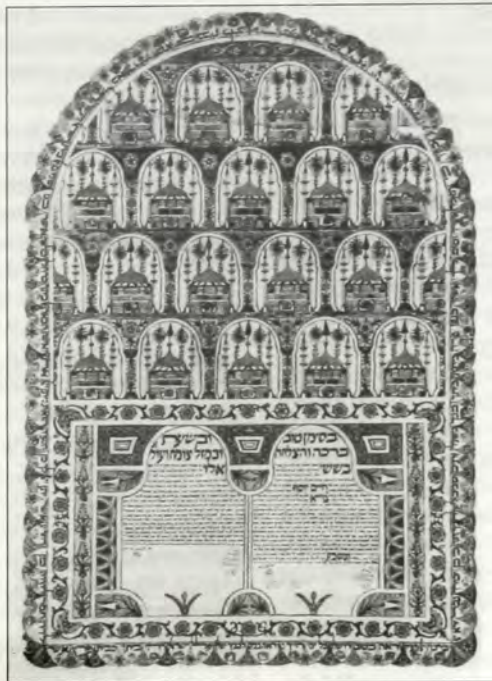
Ἐκ της ἀντισημιτικῆς ταύτης κινήσεως ἡ Αλεξανδρεία εἶδεν ἡμέρας ταραχωδεστάτας, διότι συμμετείχε ἐν αὐτῇ ὁ Αλεξανδρινὸς ὄχλος, ὅστις παρίσταται ὑπὸ του Φίλωνος ὡς ἐπιτροπῆς εἰς θορυβώδεις ταραχάς, ἐπιτήδειος εἰς γλωσσολογίαν, φιλοπράγμων και οκνηρός. Ἀλλὰ και ἐξ ἄλλων ἐιδήσεων μανθάνομεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ὄχλος της Αλεξανδρείας ἦτο φιλοσκόμμων και ἐνέξαπτος. Ταῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα κατεδηλώθησαν και ἐν ταις σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ιουδαίους. Ἐπὶ του Αυτοκράτορος Ρώμης Καλιγούλα (37-41) κατὰ τον Αὔγουστον του 38 μ.Χ. διήλθε της Αλεξανδρείας, προερχόμενος ἐκ Ρώμης και μεταβαίνων εἰς Παλαιστίνην, ὁ Βασιλεὺς αὐτῆς Ἀγρίππας α' (41-44). Καίτοι δε κατὰ τὰς ἐιδήσεις του Φίλωνος οὐδεμία θορυβώδης ὑποδοχὴ ἐγένετο εἰς αὐτόν, το θέαμα ὁμως Ιουδαίου, ἀσήμου μὲν ἀρχόντος, ἀλλὰ Βασιλέως, προνέκαλεσε τὰ σκώμματα του Αλεξανδρινοῦ ὄχλου, ὅστις ἐν ἀνοχῇ του Ρωμαίου Επαρχοῦ της Αλεξανδρείας Ἀβυλλίου Φλάκκου προέβη εἰς το ἐξῆς παίγνιον. Ἐξ ἐν Αλεξανδρεία παρὰφρων τις, ὀνομαζόμενος Καραβάς, ὅστις, ἐνεκα της ἀκινδύνου παραφροσύνης του, διημέρευε και διεννικεῦρεν ἐν ταις ὁδοῖς της Αλεξανδρείας, γυνὸς χειμῶνος και θέρους, παίγνιον διηνεκές των νηπίων και μειρακίων. Τον δυστυχὴ τούτον Καραβάν ὀδηγήσας ἐν πομπῇ ὁ ὄχλος εἰς τὸ Γυμνάσιον και στήσας μετέωρον, περιέβαλε διὰ χαρτίνων βασιλικῶν ἐμβλημάτων και ἀνεκήρυξε Βασιλέα. Νεανίαὶ ῥάβδους ἐπὶ των ὤμων φέροντες, ἀντὶ λογοφόρων, ἐστάθησαν ἐκατέρωθεν του Καραβά ὡς δορυφόροι, προσήρχοντο δε πολλοὶ ἵνα χαιρετήσωσι τον οχλοπρόβλητον Βασιλέα και ὑποβάλωσι πρὸς κρίσιν διαφόρους ὑποθέσεις. Ἐκ του σκόπτοντος και γελώντος ὄχλου ἐξήρχετο μεγάλῃ βοῇ πρὸς τον δυστυχὴ παράφρονα, τον ὁποῖον προσεφώνουν Μάριν. Ἐσημαίνει δε ἡ λέξις αὕτη ἐν τῇ συριακῇ γλώσσᾳ τον Κύριον, και διὰ της ὅλης ἀτόπου σκηνῆς διεχλευάζετο ὁ Βασιλεὺς Ἀγρίππας, ὡς Σύρος την καταγωγὴν και της Συρίας ἀρχὸν. Μὴ ἀρκεσθεὶς δε εἰς τοῦτο ὁ ὄχλος ἤξιώσε νὰ στηθῇ το ἀγάλμα του Αυτοκράτορος εἰς τὴ Συναγωγὴ των Ιουδαίων, την ἀξίωσιν δε ταύτην ἐπεκύρωσεν ὁ ρωμαῖος Ἐπαρχος δι' ἐντόνον διαταγῆς. Ἐρμαιον του ὄχλου γενόμενος ὁ Ἐπαρχος ἡ μάλλον αὐτὸς

Οἱ Ἑλληνισταὶ Ιουδαῖοι της Αλεξανδρείας

ντος Αυτοκράτορα της Ρώμης Κλαύδιος (41-54) διά διατάγματος αυτού αποκατέστησε τα εν Αλεξανδρεία προνόμια και δικαιώματα των Ιουδαίων, επιτρέπας προ πάντων θρησκευτικὴν ελευθερίαν. Οι σπουδαιότεροι δε υποκινηταί, ο Ισίδωρος και ο Λάμπων, συνελήφθησαν και κατεδικάσθησαν. Εκ των παύσεων τελευταίως εγνώσθη, ότι ο Ισίδωρος ἦτο Γυμνασιάρχης, ἥτοι διευθυντὴς του Γυμναστηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγένετο ὀθλιβερὰ σκηνὴ του Καραβά. Εκ των παύσεων εγνώσθη ὅτι ο Λάμπων, ἔχων τὸ ἀξίωμα του «Ἐξηγητοῦ» τῆς Αλεξανδρείας, ἐπὶ Κλαυδίου κατεδικάσθη, ὥστε ἐπιστοιποίηται ἡ εἰδησις του Φίλωνος ὅτι οἱ ανωτέρω δύο ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι υποκινηταὶ τῶν ταραχῶν. Κατὰ δε του Γραμματικῶ Αἰώνιος ἐκτὸς του Φίλωνος ἔγραψεν ἕτερος σπουδαῖος Ἑλληνιστὴς Ιουδαῖος ἐν Παλαιστίνῃ, ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος, ὅστις ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ συναφηγῆθαι τας τελευταίας ιστορικὰς τίγας του ιουδαϊκοῦ ἔθνους, ἐν διηγεῖται ἐξεγέρσει διατελούντες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Παλαιστίνῃ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Αλεξανδρείᾳ Ιουδαῖοι ἀναθάρσαντες, φαίνεται, προέβησαν ἐπὶ Κλαυδίῳ εἰς ἀντεκδικήσεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ του Νέρωνος (54-60) εἰς ψευδοπροφήτης ἐν Αἰγύπτῳ συνέλεγεν ἐπαναστάτας ἵνα ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς Παλαιστίνην, καὶ δὲν κατώρθωσε μὲν νὰ πράξῃ τοῦτο ἀλλ' ἐξεγείρας τὸν φανατισμὸν τῶν ἐν Αλεξανδρείᾳ Ιουδαίων προυκάλεσε σφοδρὰς ἐν αὐτῶν ἀμαρτηρὰν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας, καθ' ἣν, κατὰ τας εἰδήσεις του Ἰωσήπου, ἐφρονέθησαν περὶ τας 50.000 Ιουδαίων ὑπὸ του Ρωμαίου Εὐάρχου Τιβερίου Αλεξάνδρου. Κατὰ τὴν μεγάλῃν ἐπαναστάσιν τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ Ουεσπασιανοῦ (69-79) ἐκ συνθήματος ἐπανεστάτησαν καὶ οἱ ἐν Αλεξανδρείᾳ Ιουδαῖοι, ἀλλὰ τ' ἀποτελέσματα ὑπῆρχον φρικτά. Μετὰ τὴν τελείαν δὲ καταστροφὴν του Ιουδαϊσμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ ἐπηκολούθησε καταστροφὴ αὐτοῦ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ ἐν Λεοντοπόλει ναὸς μετεβλήθη εἰς εἰρήνια. Εἶχον ὁμῶς οἱ Ιουδαῖοι τῆς Αλεξανδρείας ἱκανὰς δυνάμεις, ὥστε ἐπὶ του Αυτοκράτορος Τραϊανοῦ (98-117) ἐπεχείρησαν φονικωτάτην ἐπιθεσὶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καταστρέψαντες μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἡ στάσις κατεπνίγη ἐν τῷ αἵματι τῶν ἐξεργεθέντων, ἀλλὰ μετὰ τας ἐπανελημμένας καταστροφὰς καὶ βραδύτερον ἐπανελήφθησαν μεγάλα καὶ σφοδρά τῶν Ιουδαίων ἐξεγέρσεις. Κατὰ τὸν ε' αἰῶνα ὑπῆρχον τόσοι Ιουδαῖοι ἐν Αλεξανδρείᾳ, ὥστε λέγεται ὅτι κατεσφάγησαν περὶ τας 40.000! Ἀλλὰ μετὰ δύο περίπου αἰῶνας ἡ αραβικὴ κατὰκτησις τῆς Αἰγύπτου ἐξηφάνισε καὶ τὰ τελευταῖα ἐν αὐτῇ λείψανα του Ιουδαϊσμοῦ.

ΧΡΟΝΙΚΑ • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1994

Οι Έλληνες Εβραίοι

Συμβόλαιο γάμου. Ρόδος 1843 (Από το βιβλίο της Esther Juhasz, επιμ. «Sephardi Jews in the Ottoman Empire, Aspects of Material Culture», Jerusalem 1990, πιν. 56)

και το οικογενειακό τους δίκαιο στο ελληνικό κράτος

Η μετάβαση από τον ιερό εβραϊκό νόμο στον Αστικό Κώδικα

Της Δρ. ΘΕΟΦΑΝΩΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

1. Εισαγωγή

Όταν το 1912, μετά από περίπου πέντε αιώνων κατοχή, απελευθερώθηκε η Θεσσαλονίκη από τους Τούρκους παρουσίαζε πραγματικά κοσμοπολίτικη όψη, αφού ο πληθυσμός της αποτελούσε πραγματικό μωσαϊκό αποτελούμενος κατά κύριο λόγο από Εβραίους, Έλληνες και Τούρκους και πολύ λίγους άλλων μικρότερων εθνοτήτων, όπως Βούλγαρους¹.

Η Ελλάδα με τη συνθήκη των Αθηνών της 4/14.11.1913, που σφράγισε το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, ανέλαβε την υποχρέωση να σεβαστεί τις ιδιαιτερότητες και το δίκαιο των θρησκευτικών μειονοτήτων, μουσουλμάνων και εβραίων, σε ό,τι αφορά κυρίως τη

θρησκεία, τα έθνη και τις οικογενειακές τους σχέσεις². Οι χριστιανικές μειονότητες (Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι), και όταν δεν ήταν ορθόδοξοι (π.χ. Αρμένιοι), δεν είχαν ουσιώδεις διαφορές (έθνη ή δίκαιο) από την επικρατούσα ορθόδοξη θρησκεία, άρα ούτε πρόβλημα να υπαχθούν στη γενική νομοθεσία και να ακολουθήσουν το ρυθμό και της ζωής της νέας άρχουσας πλειοψηφίας.

Συνέπεια της συνθήκης των Αθηνών του 1913 υπήρξε ο νόμος 147/1914 στον οποίο το άρθρο 4 αναφερόταν ρητά ότι «τα του γάμου των εις το μουσουλμανικόν η ισραηλιτικόν θρησκευμα ανηκόντων, ήτοι τα αφορόντα εις την νόμιμον σύστασιν και διάλυσιν του γάμου και τας συνεστώτος αυτού προσωπικάς σχέσεις των συζύγων και τα των συγγενικών δεσμών, διέπονται υπό του ιερού αυτών νόμου και κρίνονται κατ' αυτόν». Η διάταξη αφορούσε μουσουλμάνους και εβραίους μόνο των

χωρών που προσαρτήθηκαν, στην πραγματικότητα όμως εφαρμόστηκε από όλες τις εβραϊκές κοινότητες, δηλαδή και αυτές της υπολοιπής Ελλάδας, οι οποίες μέχρι εκείνη την εποχή εφάρμοζαν κατ' έθιμο τον ιερό εβραϊκό νόμο στις οικογενειακές τους σχέσεις³.

2. Ιστορική πορεία του εφαρμοζόμενου από τους Εβραίους δικαίου στον Ελλαδικό χώρο μέχρι την Ελληνική Επανάσταση.

ΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΕΣ, όπως είναι γνωστό, δεν έφθασαν στην Ελλάδα όλοι μαζί την ίδια εποχή ούτε από την ίδια κατεύθυνση. Οι Ρωμανιώτες ή Ελληνοεβραίοι ήρθαν κατευθείαν από την Παλαιστίνη πριν από τη γέννηση του Ιησού, για να αποφύγουν τους διωγμούς των Ρωμαίων. Πρόκειται για τις κοινότητες, στις οποίες μίλησαν οι Απόστολοι και κυρίως ο Παύλος και προς τις οποίες απευθύνονται οι επιστολές του Παύλου (άλλωστε αυτοί περιέμεναν τον Μεσσία όχι οι ειδωλολάτρες).⁴ Μετά την πρώτη κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους το 1376 εγκαταστάθηκαν στην πόλη, προερχόμενοι από την Ουγγαρία και τη Γερμανία, οι πρώτοι Ασkenάζιμ, οι οποίοι δημιούργησαν δική τους Κοινότητα που με τον καιρό αναδείχθηκε σε μεγαλύτερη από των Ρωμανιωτών.⁵ Οι Σεφαρδίμ ήρθαν στην Ελλάδα κυρίως από την Ισπανία, μετά το γνωστό διάταγμα της Ισαβέλλας το 1492 μ.Χ., αλλά και από άλλες νότιες χώρες όπως η Κάτω Ιταλία, η Πορτογαλία και η Προβηγκία.

Όταν οι Σεφαρδίμ ήρθαν στην Ελλάδα οι Ρωμανιώτες ήταν πλήρως εξελληνισμένοι, πολλοί είχαν ελληνικά ονόματα και μόνο η διαφορετική θρησκεία και τα έθιμά τους θύμιζαν, τη διαφορετική καταγωγή. Μετά την άφιξη τους οι Σεφαρδίμ επηρέασαν το τοπικό εβραϊκό στοιχείο και τους Ασkenάζιμ, που προέχονταν από την κεντρική Ευρώπη, τους οποίους τελικά αφομοίωσαν εντελώς με αποτέλεσμα την ανάπτυξη στον ελλαδικό χώρο και κυρίως στη Θεσσαλονίκη ενιαίας εβραϊκής κοινότητας και γλώσσας (την κασιτλλιάνικη διωλέκτο).⁶

Η κρατική εξουσία που επικρατούσε στην περιοχή επηρέαζε με τον τρόπο της το δίκαιο που εφαρμοζόταν κατά καιρούς στις οικογενειακές σχέσεις των Ισραηλιτών του Ελλαδικού χώρου από τη ρωμαϊκή εποχή ως σήμερα.

α. Ρωμαϊκή περίοδος. Το ρωμαϊκό δίκαιο, όπως είναι γνωστό, εφαρμοζόταν τους πρώτους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, μόνο στους ρωμαίους πολίτες.⁷ Οι Ιουδαίοι, όπως και οι άλλες εθνότητες, εξαιρούνταν από την εφαρμογή του, στην αρχή ατενιωρίστα και αργότερα μέχρι τον 4ο μ.Χ. αιώνα με την καταβολή ειδικού φόρου. Πρώτος ο Αυτοκράτορας Βεσπασιανός το 71 μ.Χ. επέβαλε τον *fiscus judaicus*.⁸

β. Βυζαντινή περίοδος. Κάτω από την επίδραση του Χριστιανισμού η Βυζαντινή Αυτοκρατορία απαιτούσε ήδη από τον 4ο μ.Χ. αιώνα ομοιόμορφη εφαρμογή του ελισσημου δικαίου της καταργώντας το εξαιρετικό

δίκαιο των Ισραηλιτών υπηκόων της. Μετά το έτος 398 μ.Χ. με ειδική διάταξη για όλες τις υποθέσεις των εβραίων αρμόδια ήταν τα κοινά δικαστήρια.⁹ Η διάταξη περιλήφθηκε από τον Ιουστινιανό στο μεγάλο του νομοθέτημα, τον Κώδικα, και στη συνέχεια στα Βασιλικά (Βασ. 1.1.40), το νομοθέτημα στο οποίο ουσιαστικά μεταφράστηκε ο Κώδικας στην ελληνική γλώσσα μερικούς αιώνες αργότερα.

Στη δικαιοδοσία των κοινών δικαστηρίων υπάγονταν ακόμη και οι οικογενειακές υποθέσεις των εβραίων, κατά τη σχετική διάταξη του Κώδικα του Ιουστινιανού,¹⁰ και τη μετάφραση των Βασιλικών «κατά τους κοινούς Ιουδαίοι γαμείτωσαν νόμους». (Βασ. 1.1.39).¹¹ Όσο και αν αυτό φαίνεται περίεργο, μόνο για τις χρηματικές διαφορές μπορούσαν να προσφεύγουν σε πνευματικά τους δικαστήρια (Κ.1.9.8, Βασ. 1.1.40).¹²

Η ρύθμιση εξέφραζε απ' ενός την ανάγκη ομοιομορφίας εφαρμογής του δικαίου σε μια τεράστια αυτοκρατορία με ποικιλία λαών και εθνότητων στους κόλπους της, και απ' ετέρου την προσπάθεια να ελεγχθούν οι θρησκευτικές μειονότητες με σκοπό την απόλυτη επικράτηση των αξιών της Χριστιανικής κοσμοθεωρίας, όπως π.χ. η μονογαμία. Ο Ιουστινιανός εισήγαγε για πρώτη φορά και την αρχή της μονογαμίας για τους Εβραίους («μητε εις διαφόρους εν ενί καιρώ γάμους συνερχέσθω»), η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε από αυτούς παρά μόνο μετά τον 11ο αιώνα, όταν η κατάργησή της αποφασίστηκε από τη Σύνοδο της Βαρσοβίας.¹³ Στην πράξη οι διατάξεις αυτές έμειναν γράμμα κενό, αφού οι εβραίοι εξακολούθησαν πάντα να εφαρμόζουν στις οικογενειακές τους υποθέσεις τον ιερό Ιουδαϊκό νόμο¹⁴ και φυσικά την πολυγαμία.¹⁵

γ. Τουρκοκρατία. Η οθωμανική αυτοκρατορία εφαρμόζοντας κατά το Κοράνι τον ιερό μουσουλμανικό νόμο για τους πιστούς της, αναγκάστηκε να διατηρήσει ένα διαθρησκευτικό σύστημα στις οικογενειακές σχέσεις των αλλόθρησκων υπηκόων της, αφού εφαρμογή του ιερού νόμου σε άπιστους δεν θα ήταν νοητή. Έτσι επέτρεψε και στους Εβραίους την επίλυση των οικογενειακών τους διαφορών με βάση το δικό τους δίκαιο από τα Ιουδαϊκά πνευματικά δικαστήρια.¹⁶

Μετά τον 16ο αιώνα ίσχυσε ως πηγή του ιερού Ιουδαϊκού νόμου ο Ραβινικός Κώδικας «Σουλχάν Αρούχ» (1554 μ.Χ.), που αποτελεί επεξεργασία του εβραϊκού δικαίου από τον ραβίνο Ιωσήφ Καρό.¹⁷ Η κωδικοποίηση αυτή σε αντίθεση με ό,τι θα φανταζόταν κανείς δεν συμβάλλει στην ανανέωση του αρχαίου εβραϊκού δικαίου, το οποίο ως τότε εξελίσσονταν μέσα από τους αιώνες και προσαρμοζόταν στις αντιλήψεις των εποχών, αλλά περιλαμβάνει και θεσμούς ήδη απαρχαιωμένους, οι οποίοι κατά την εποχή εκείνη είχαν σχεδόν απαλειφθεί από τη συνείδηση των ανθρώπων.¹⁸

Στις άλλες χώρες της Ευρώπης το δικαίωμα να εφαρμόζουν τον ιερό Ιουδαϊκό νόμο στις προσωπικές τους σχέσεις διατήρησαν οι Εβραίοι μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα. Αρχικά στην Γαλλία μετά το 1791, με την απομάκρυνση από το κανονικό δίκαιο κάτω από την επίδραση των αρχών της επανάστασης, οι Εβραίοι υπάγονται για

πρώτη φορά στην κοινή νομοθεσία σε ό,τι αφορά τις οικογενειακές τους υποθέσεις.¹⁹ Στη συνέχεια και σε άλλες χώρες εφαρμόστηκε το κοινό οικογενειακό δικαιο στους Εβραίους, όπως στην Αγγλία, τη Γερμανία, στις ΗΠΑ, την Ισπανία, την Τσεχοσλοβακία κ.λπ., ενώ στην Ιταλία μετά την συνθήκη του Αγίου Ιωάννου Λατεράνου μεταξύ Αγίας Έδρας και ιταλικού κράτους οι Εβραίοι μπορούσαν να εφαρμόζουν τον ιουδαϊκό ιερό νόμο στις γαμικές διαφορές. Αντίθετα σε κάποιες άλλες χώρες, όπως η Γιουγκοσλαβία ή η Πολωνία υπήρχε διαφορετικό καθεστώς για τους Εβραίους προσαρτημένων από άλλες χώρες περιοχών, όπως π.χ. από την Αυστροουγγαρία για τη Γιουγκοσλαβία και από τη Γερμανία για την Πολωνία, που διέπονται από το κοινό δίκαιο, ενώ οι λοιποί από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο.

3. Η πορεία του ιερού ιουδαϊκού νόμου στο Ελληνικό Κράτος.

ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ η πορεία του εβραϊκού οικογενειακού δικαίου μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις περιόδους, που διακρίνονται από την έκδοση τεσσάρων σημαντικών νόμων που επέδρασαν στην εφαρμογή του. Αυτοί είναι: το διάταγμα της 23 Φεβρουαρίου 1935, ο ν. 147/1914, ο ν. 2456/1920, και το ν.δ.7/10.5.1946 για την αποκατάσταση του Αστικού Κώδικα.

α. Από τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους ως την προσαρτητή των νέων χωρών. Το νέο Ελληνικό Κράτος δεν ρύθμισε ειδικά το θέμα των ισραηλιτών ούτε άλλων μειονοτήτων, δεδομένου ότι ο αριθμός των εβραίων δεν ήταν μεγάλος και μουσουλμανική θρησκευτική μειονότητα δεν υπήρχε ουσιαστικά. Άλλες μειονότητες, όπως π.χ. βλάχοι ή αρβανίτες ήταν εκχριστιανισμένες, οπότε δεν τίθετο ζήτημα διαφορετικού δικαίου.

Το διάταγμα της 23 Φεβρουαρίου 1935, που όρισε ως αστικό δίκαιο τους νόμους των βυζαντινών αυτοκρατοριών, επανέφερε σε ισχύ και τις διατάξεις του Κώδικα και των Βασιλικών. Αυτές, όπως αναφέρθηκε ήδη, απαγόρευαν την εφαρμογή του ιουδαϊκού νόμου στις οικογενειακές σχέσεις.²⁰ Αλλά σε εφαρμογή τέθηκαν με το ίδιο διάταγμα και τα έθιμα όπου είχαν επικρατήσει με πολύχρονη και αδιάκοπη συνήθεια.²¹ Επομένως, εφόσον το έθιμο είχε επικρατήσει, όπως στην προκειμένη περίπτωση αυτές οι διατάξεις του θετού δικαίου είχαν καταργηθεί με τη δημιουργία αντίθετου καταργητικού εθίμου, το οποίο με το Διάταγμα του 1935 υπερίσχυε του γραπτού βυζαντινού δικαίου.²²

Έτσι διατηρήθηκε για τους Εβραίους εθιμικά καθεστώς δικαιοσύνης αυτονομίας,²³ ως αυτονομία «γενικής αρχής»²⁴ χωρίς, και λόγω του μικρού αριθμού των μελών των κοινοτήτων, να παραστεί ανάγκη ειδικής ρύθμισης.

β. Η ρύθμιση του ν.147/1914. Με την προσαρτητή των νέων χωρών (Βόρεια Ελλάδα), στις οποίες υπήρχε σημαντικός αριθμός θρησκευτικών μειονοτήτων,²⁵ εκδόθηκε ο νόμος 147/1914 σε εκτέλεση του άρθρου 11 της από 4/14 Νοεμβρίου 1913 συνθήκης των Αθηνών, με την οποία η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση σεβασμού της θρησκείας και των εθίμων των κατοίκων των νέων

χωρών.²⁶ Η ρύθμιση, που αφορούσε μόνο τις νέες χώρες,²⁷ δημιούργησε διαφορετικό νομοθετικό καθεστώς για τους ισραηλίτες παλαιού και νέου ελληνικού Κράτους. Η διαφορά όμως δεν ήταν σημαντική, αφού στους πρώτους ίσχυε εθιμικά το εβραϊκό δίκαιο, που εφαρμόζονταν στους δεύτερους με βάση το ν.147/1914.²⁸

Κατά την έννοια του άρθρ. 4 ν.147/1920 («τα του γάμου των εις το... ισραηλιτικόν θρησκειμα ανηρόντων, ήτοι τα αφορώντα εις την νόμιμον σύστασιν και διάλυσιν του γάμου και τας συνεστώτος αυτού προσωπικάς σχέσεις των συζύγων και τα των συγγενικών δεσμών...») ως νόμιμη σύσταση του γάμου θεωρούνταν οι προϋποθέσεις σύστασης έγκυρου γάμου, δηλ. το τυπικό σύστασης του γάμου (τελετή) και τα κωλύματα, δηλ. οι λόγοι για τους οποίους δεν επιτρέπονταν η σύσταση γάμου (π.χ. έλλειψη χαλιτσά). Ως λύση οι λόγοι και οι διατυπώσεις για τη λύση του γάμου, π.χ. η απαγγελία γκετ, ενώ ως συγγενικοί δεσμοί νοούνταν οι βαθμοί συγγένειας. Κατά μία άποψη στο νόμο υπάγονταν και η μνηστεία ως αναπόσπαστο στοιχείο του γάμου, παρ' ό,τι δεν αναφερόταν ρητά στο νόμο.²⁹ Στις λοιπές υποθέσεις οικογενειακού δικαίου, π.χ. περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, πατρική εξουσία, επιτροπεία ανηλίκων, κ.λπ., εφαρμογή είχε το κοινό ελληνικό δίκαιο.

Η διάταξη αφορούσε το ουσιαστικό δίκαιο και όχι τη δικονομία. Έτσι αρμόδια για να δικάσουν αυτές τις υποθέσεις ήταν τα κοινά ελληνικά δικαστήρια.³⁰

γ. Το καθεστώς του ν. 2456/1920. Το 1920 εκδόθηκε ο ν. 2456 για τις ισραηλιτικές κοινότητες, ο οποίος ρύθμιζε και ενοποίησε το εξαιρετικό δίκαιο των Ισραηλιτών και τροποποιήθηκε³¹ ισχύει μέχρι σήμερα, σε ό,τι αφορά τα οργανωτικά και άλλα θέματα των κοινοτήτων. Με το άρθρο 11 ν. 2456 θεσμοθετήθηκε η ύπαρξη ραβινικού συμβουλίου σε κάθε κοινότητα, το οποίο προεδρευόταν από τον αρχιραβίνο και ήταν αρμόδιο να αποφανθεί για κάθε θρησκευτικό ζήτημα.

Ο νόμος αυτός είχε περιλάβει ειδικές διατάξεις για τις οικογενειακές σχέσεις με σκοπό να διατηρήσει την εφαρμογή του ιερού εβραϊκού νόμου στο πεδίο του ουσιαστικού δικαίου και είχε συστήσει τα θρησκευτικά δικαστήρια Μπεθ-Ντιν, στα οποία ανατέθηκε πλέον ρητά η εκδίκαση των οικογενειακών υποθέσεων των εβραίων, που αναφέρονταν στο νόμο, οι οποίες με το ν. 147/1914 υπάγονταν στα κοινά δικαστήρια.³²

Στο άρθρο 12 οριζόταν, ότι θρησκευτικό δικαστήριο με τον τίτλο Μπεθ-Ντιν διοριζόμενο από το ραβινικό συμβούλιο αποφαινεται για τις υποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρ. 4 ν. 147/1914 (σύσταση και διάλυση γάμου ισραηλιτών, προσωπικών σχέσεων των συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου, βαθμοί συγγένειας) και επιπλέον για τις υποθέσεις διατροφής της συζύγου και των τέκνων και απόδοσης της προίκας και των συναφών με το διαζύγιο, εφόσον οι αξιώσεις απέρρεαν από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο.³³ Η απαρίθμηση των περιπτώσεων που νόμος ήταν περιοριστική και δεν ήταν δυνατή αναλογική εφαρμογή του σε άλλες υποθέσεις που δεν αναφέρονταν ρητά,³⁴ όπως στις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου με εξαίρεση τη διατροφή,

την απόδοση της προίκας μετά τη λύση του γάμου με θάνατο, την πατρική εξουσία, την επιτροπεία, κ.λπ., οι οποίες υπάγονταν στο κοινό αστικό δίκαιο και τα τακτικά δικαστήρια, όπως και με το νόμο 147/1914.³⁵

Τα Μπεθ-Ντιν ήταν ακόμη αρμόδια για την απόπειρα συμβιβασμού, απαραίτητη πριν από την άσκηση αγωγής διαζυγίου, την πνευματική λύση του γάμου με διαζύγιο (γκετ) και τη λύση της χαλιτσά (ανδραδελφικού δεσμού), δηλαδή τις διαδικαστικές πράξεις που κατά το εβραϊκό δίκαιο συνδέονταν με τη διαδικασία της λύσης του δεσμού του γάμου.

Ένα από τα θέματα που απασχόλησαν την εποχή εκείνη τη νομολογία ήταν η αποκλειστική αρμοδιότητα των Μπεθ-Ντιν για την εκδίκαση των οικογενειακών υποθέσεων των εβραϊκού θρησκειώματος ελλήνων πολιτών. Αν δηλαδή υπήρχε παράλληλη (συντρέχουσα) αρμοδιότητα των κοινών δικαστηρίων να επιληφθούν και να εκδικάσουν αυτές τις υποθέσεις.

Το Εφετείο Θεσσαλονίκης με την απόφασή του αριθμ. 133/1927 (θ.Μ'117) είχε κρίνει τον εαυτό του αρμόδιο να δικάσει υπόθεση διαζυγίου και διατροφής ελλήνων εβραϊκού θρησκειώματος, με το σκεπτικό ότι ο ιουδαϊκός νόμος αναφέρεται μόνο σε διατροφή κατά τη συμβίωση και δεν περιέχει διατάξεις για διατροφή μετά την παύση της συμβίωσης και όσο διαρκεί ο γάμος. Επομένως θεώρησε λόγω κενού του νόμου εφαρμοστέα την κοινή ελληνική αστική νομοθεσία και κράτησε την υπόθεση. Στην ίδια απόφαση με άλλο σκεπτικό κατέληξε το ίδιο δικαστήριο με την απόφασή του αριθμ. 179/1922 (θ.ΑΔ' 6). Αντίθετα το ίδιο Εφετείο με την απόφασή του αριθμ. 152/1939 (θ.Ν' 585) έκρινε, ότι η αρμοδιότητα του Μπεθ-Ντιν για την εκδίκαση αγωγής διατροφής κατά τη διάσταση ήταν αποκλειστική και παρέπεμψε την υπόθεση σ' αυτό, αφού αποφάνθηκε στο ουσιαστικό ζήτημα, ότι δηλ. η σύζυγος δικαιούται διατροφής ακόμη και όταν εξαναγκάζεται να εγκαταλείψει τη συζυγική στέγη.

Με παρόμοια επιχειρήματα η νομολογία των κοινών δικαστηρίων κρατούσε τις υποθέσεις για εκδίκαση, ειδικά όταν το αίτημα της αγωγής βρισκόταν στο όριο της ρύθμισης του ραβινικού δικαίου και υπήρχε η αμφιβολία για την τύχη της στο Μπεθ-Ντιν, ενώ κατά το κοινό δίκαιο θα μπορούσε να ευδοκιμήσει. Τέτοια θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί η απόφαση 152/1939 του Εφ. Θεσ/νίκης, που έκανε σκέψη για την ουσία της υποθέσεως πριν την παραπέμψει στο Μπεθ-Ντιν.

δ. Η εισαγωγή του Αστικού Κώδικα. Η δικαιοδοσία των Μπεθ-Ντιν στις οικογενειακές υποθέσεις ελλήνων ισραηλιτών έληξε με την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα. Το άρθρο 6 του Εισαγωγικού νόμου του Αστικού Κώδικα καταργεί τη δικαιοδοσία των θρησκευτικών αρχών και δικαστηρίων στις υποθέσεις των άρθρ. 12 και 13 του ν. 2456/20, δηλαδή τις οικογενειακές. Η κατάργηση όμως των Μπεθ-Ντιν είναι τόσο περιπετειώδης όσο και η εισαγωγή του Αστικού Κώδικα.

Η ιστορία της εισαγωγής του ΑΚ/1940 συμπίπτει με αυτή του τέλους του Μεσοπολέμου, της γερμανικής κατοχής, της αποκατάστασης του Ελληνικού Κράτους και της αρχής του εμφυλίου πολέμου. Η σύνταξη του

Αστικού Κώδικα άρχισε το 1930 με πρωτοβουλία του Ελ. Βενιζέλου και ολοκληρώθηκε το 1935. Στις 23/12/1938 η κυβέρνηση Μεταξά ανέθεσε στον καθηγητή Γ. Μπαλή την αναθεώρηση του Κώδικα και τον συντονισμό των Σχεδίων. Με τον αναγκαστικό νόμο 2250/1940 δημοσιεύθηκε ο Αστικός Κώδικας και με τον αναγκαστικό νόμο 2783/30.1.1941 ο Εισαγωγικός του Νόμος. Ο Αστικός Κώδικας επρόκειτο να ισχύσει από την 1η Ιουλίου του 1941, η ισχύς του όμως «αναβλήθηκε επ' αόριστο» από την κατοχική Κυβέρνηση Τσολάκογλου με το ν.δ. 35 της 13/15.5.1941. Οι Γερμανοί είχαν άλλα σχέδια για τη Βαλκανική και δεν ήθελαν τη δημιουργία εθνικών στεγανών, όπως αυτά που δημιουργούνται από το κοινό δίκαιο.

Η αναστολή αυτή δεν εφαρμόστηκε στην Αίγυπτο, γιατί η εκεί Ελληνική Κυβέρνηση δεν αναγνώρισε την Κυβέρνηση Κατοχής. Το Προξενικό Δικαστήριο της Αλεξάνδρειας με την αριθ. 214/1945 απόφασή του (θ.ΝΣτ' 316) εφάρμοξε τον Αστικό Κώδικα από 1.7.1941 και δίκασε αγωγή για λύση του γάμου ελλήνων υπηκόων ισραηλιτών το θρήσκευμα με βάση το κοινό δίκαιο και όχι τον ιερό ιουδαϊκό νόμο.³⁶

Μετά την απελευθέρωση τέθηκε και πάλι το ζήτημα του Αστικού Κώδικα και η τότε Κυβέρνηση ανέθεσε με τον α.ν. 445/5-9.7.1945 σε τριμελή Επιτροπή αποτελούμενη από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών Γ. Μαριδάκη και Κ. Τριανταφυλλόπουλο, μέλη της αρχικής Συντακτικής Επιτροπής, να αναθεωρήσουν το κείμενο του Αστικού Κώδικα. Στις 31 Δεκεμβρίου 1945 με τους αναγκαστικούς νόμους 777/1945 κυρώθηκε το σχέδιο της Επιτροπής και ορίστηκε η έναρξη του νέου Αστικού Κώδικα από τις 23.2.1946 και με τον 900/6.2.1946 δημοσιεύθηκε ο Εισαγωγικός του Νόμος. Οι βουλευτικές εκλογές την Άνοιξη του 1946 έφεραν κυβερνητική αλλαγή και αυτή με τη σειρά της επανέφερε τόν Αστικό Κώδικα του 1940 με το ν.δ. 7/10.5.1946 «περί αποκαταστάσεως του Αστικού Κώδικος και του Εισαγωγικού Νόμου».

Στο πλαίσιο της σύντομης ζωής του Ελληνικού Αστικού Κώδικα 1945 (α.ν. 777/1945) εκδόθηκε και ο αναγκαστικός νόμος 1029 της 28.2.3.1946 «περί ρυθμίσεως των εκ του γάμου σχέσεων των Ισραηλιτών», ο οποίος επανασύστηνε τα Μπεθ-ντιν με τα άρθρα 3-8 και επαναπροσδιόριζε στα άρθρα 1-2 το πεδίο εφαρμογής του ιερού ιουδαϊκού νόμου στις υποθέσεις οικογενειακού δικαίου. Η μνηστεία, οι προϋποθέσεις για τη σύναψη, τα κωλύματα και η λύση του γάμου, καθώς και η λύση του ανδραδελφικού δεσμού (χαλιτσά) διέπονταν από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο, ενώ οι άλλες (σχέσεις των συζύγων, προσωπικές ή περιουσιακές, διατροφή, κ.λπ.) από το κοινό αστικό δίκαιο (άρθρ. 1).

Ειδικά για τη λύση του γάμου με διαζύγιο δινόταν η δυνατότητα σε κάθε σύζυγο να επικαλεσθεί και τους λόγους που προβλέπονταν στο κοινό αστικό δίκαιο (άρθρ. 2). Η διάταξη αυτή δημιουργούσε μια ακόμη ρωγμή στο στεγανό μεταξύ των δύο δικαίων που είχε ήδη από πολλές πλευρές διαρραγεί.

Αυτός ο νόμος δεν υπήρξε σημαντικός για τη ζωή των Μπεθ-Ντιν, γιατί ενώ είχε αναδρομική ισχύ από

23.2.1946 δημοσιεύθηκε μετά το ν.δ.7/10.5.1946 «περί αποκαταστάσεως του Αστικού Κώδικος και του Εισαγωγικού αυτού νόμου», του οποίου το άρθρο 2 κατάργησε χωρίς εξαίρεση κάθε διάταξη αντίθετη προς τον Αστικό Κώδικα και τον Εισαγωγικό του νόμο, όπως για παράδειγμα ο α.ν. 1029 της 28.2/3..1946.

Έτσι αποκαταστάθηκε το άρθρο 6 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, που ισχύει σήμερα και καταργεί την δικαιοδοσία των Μπεθ-Ντιν στις γαμικές υποθέσεις των ελλήνων ισραηλιτών, τις οποίες υπήγαγε στο εξής στο κοινό δίκαιο. Τα ίδια τα Μπεθ-Ντιν δεν θεωρούνται καταργημένα, διότι έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο α.ν. 1029/46 ισχύει για όποιες διατάξεις δεν αντιβαίνουν στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα.³⁷ Τέτοιες είναι αυτές που αφορούν τα Μπεθ-Ντιν, για κάθε άλλη αρμοδιότητα εκτός της εκδίκασης υποθέσεων ελλήνων υπηκόων εβραϊκού θρησκειύματος. Η δικαιοδοσία τους δηλ. παραμένει για τους ισραηλίτες υπηκόους άλλων κρατών, των οποίων η νομοθεσία της ιθαγένειας (lex patriae) δέχεται εφαρμογή του ιουδαϊκού νόμου.³⁸ Έτσι οι ραβινικές αρχές ασκούν ακόμη διαδικαστικές πράξεις, όπως η έκδοση διαζευκτηρίου (γκετ) ή η λύση του ανδραδελφικού δεσμού.

Πάντως οι ουσιαστικές διατάξεις των δύο πρώτων άρθρων του α.ν.1029/46 για την εφαρμογή του ιερού εβραϊκού νόμου δεν ισχύουν, διότι, όπως ορθά δέχθηκε και το Εφετείο Θεσ/νίκης με την απόφαση του αρ. 84/1949 (ΕΕΝ 1949.687), αντιβαίνουν σε διατάξεις του Αστικού Κώδικα και άρα έχουν καταργηθεί με το άρθρο 6 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα.

Άλλωστε η εφαρμογή του Αστικού Κώδικα δεν φέρνει καμία ουσιαστική αλλαγή, αφού ο θρησκευτικός τύπος του γάμου αναγνωρίζεται από το κοινό δίκαιο και καθορίζεται ούτως ή άλλως, από τις θρησκευτικές αρχές και το δόγμα της θρησκείας. Οι λόγοι διαζυγίου μπορούσαν να εφαρμοστούν και σε διαζύγια ελλήνων εβραίων με βάση το άρθρο 2 του α.ν. 1029. Η μνηστεία είναι θεσμός του οποίου ο τρόπος σύστασης δεν καθορίζεται από το δίκαιο, άρα οι ενδιαφερόμενοι δικαιούνται να τον τηρήσουν ή όχι και πάντως να ακολουθήσουν τον τύπο που νομίζουν.

4. Ισχύον καθεστώς

ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ήταν η δικαιική εξομείωση όλων των Ελλήνων πολιτών.³⁹ Στο πλαίσιο αυτό το άρθρο 1416 ΑΚ ορίζει ότι οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα για τις σχέσεις των συζύγων έχουν εφαρμογή, εφόσον δεν ορίζεται διαφορετικά, ανεξάρτητα από τη θρησκεία, το δόγμα των συζύγων και τον τύπο πολιτικού ή θρησκευτικού γάμου, με τον οποίο έγινε ο γάμος τους. Το ίδιο ορίζει και η διάταξη 1446 για τη λύση του γάμου με διαζύγιο.

Με τον τρόπο αυτό έχουμε για τους Έλληνες Ισραηλίτες μετάβαση από το δίκαιο του ιερού εβραϊκού νόμου στο κοινό αστικό δίκαιο και τον Αστικό Κώδικα με μεταβατική περίοδο το Μεσοπόλεμο. Προφανές είναι,

ότι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ένα μέρος μόνο του ουσιαστικού οικογενειακού δικαίου που εφαρμόζονταν στις σχέσεις του εβραϊκού πληθυσμού, και ειδικότερα ό,τι αφορούσε τη σύσταση και λύση του γάμου και τις σχέσεις των συζύγων σ' αυτόν, προέρχονταν από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο, ενώ όλα τα άλλα ρυθμιζόνταν από το κοινό ελληνικό αστικό δίκαιο, δηλ. τους αστικούς νόμους που ίσχυαν κατά την εποχή εκείνη και το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο.

Αντίθετα στη Δικονομία, ενώ με το ν. 147/1914 υπάγονταν οι υποθέσεις στη δικαιοδοσία των κοινών δικαστηρίων, τα οποία όμως υποχρεωνόνταν να δικάσουν εφαρμόζοντας τον ιερό εβραϊκό νόμο ως ουσιαστικό δίκαιο, μετά το ν. 2456/1920 δημιουργήθηκε αρμοδιότητα ειδικών δικαστηρίων των Μπεθ-Ντιν. Στην πραγματικότητα τα Μπεθ-Ντιν δεν δημιουργήθηκαν, υπήρχαν και απλώς θεμοθετήθηκαν με το ν. 2456/1920, ανανεώθηκαν με τον α.ν. 1029/1946 και έπαιψαν να ισχύουν μετά την αποκατάσταση του Αστικού Κώδικα.

Έτσι διαπιστώνει κανείς ότι η μετάβαση του εβραϊκού πληθυσμού από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο στο κοινό αστικό δίκαιο και τον Αστικό Κώδικα έγινε σταδιακά, σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Σ' αυτή την περίοδο άλλες οικογενειακές σχέσεις τους διέπονται από το παραδοσιακό δίκαιο και άλλες από το κοινό αστικό δίκαιο. Ήδη όλες οι οικογενειακές σχέσεις των Ελλήνων πολιτών εβραϊκού θρησκειύματος διέπονται από το κοινό αστικό δίκαιο, όπως σε όλες τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Δυτικού Κόσμου.

Άλλωστε το αντίθετο θα αποτελούσε δυσμενή διάκριση εναντίον θρησκευτικής μειονότητας, από την οποία θα στερούνταν έτσι η εφαρμογή θεμελιωδών συνταγματικών αρχών, όπως η αρχή της ισότητας (άρθρ.4 Σ), της προστάσιας της προσωπικότητας (άρθρ. 5 Σ) και της οικογένειας (άρθρ. 21 Σ), στο βαθμό που οι κανόνες του παραδοσιακού δικαίου δεν ανταποκρίνονται στις αρχές αυτές.

Έτσι ανακύπτει το ερώτημα της νομιμότητας του αποκλειστικού δικαιώματος του άνδρα στο γκετ, δηλ. τη χορήγηση της διάζευξης μετά τη λύση του γάμου, και τη χαλιτσά, εφόσον η έλλειψη χαλιτσά αποτελεί τυπικό κώλυμα για την τέλεση νέου γάμου με θρησκευτικό τύπο από εβραία χήρα γυναίκα. Τα δικαιώματα αυτά έρχονται σε ευθεία αντίθεση προς την αρχή της ισονομίας που εισάγει η διάταξη του άρθρου 4 του Σ για άνδρες και γυναίκες, για να μην γίνει αναφορά στις αρχές της δημόσιας τάξης και των χρηστών ηθών.⁴⁰

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βακαλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Γ, σ. 161
Εγκυκλοπαίδεια JUDAICA, λήμμα Josef Ben Ephraim Caro
Μασουρίδης, Διαζύγιον εν τη αλλοδαπή ελλήνων ισραηλιτών εν θρησκεία, ΕΕΝ Γ' 364
Μπαλής, Γνωμοδότηση, ΝοΒ 1.325
Μωυση Ασέρ, Εισαγωγή εις το Οικογενειακόν δίκαιον των εν Ελλάδι Ισραηλιτών, 1934
Ναρ Αλβέρτου, Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης - Τα τραγούδια μας, 1985

Ναρ Αλβέρτου, Κοινωνική οργάνωση και δραστηριότητα της εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αδημοσίευτη Παταρχήστου, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου άρθρο. 1416 Σαμουήλιδης, Επιστημη Γνωμοδότηση, θ ΛΑ' 524 Σφινούρας, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΑ', σ. 194-197 Φραγκίστας, Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, Εισαγωγικός Νόμος, άρθρο 6 Φραγκίστας, Αρμ. Ε' 526 Φραγκίστας, σχόλιο στην ΕφΑθ 1009/1935, θ ΜΖ' σ. 380

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τις εθνότητες που κατοικούσαν στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, βλ. ενδεικτικά Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.Ι', Βακαλόπουλος, σ. 161, τ. ΙΑ', Σφινούρας, σ. 194-197
2. Φραγκίστας, ΕρμΕισ.ΝΑΚ άρθρ. 6 αρ.1,8,22.
3. Μιουση Ασέρ, Εισαγωγή εις το Οικογενειακόν δίκαιον των εν Ελλάδι Ισραηλιτών, 1934, σ. 24, Φραγκίστας, ό.π., αρ.8.
4. Οι επιστολές του Παύλου απευθύνονται στις εβραϊκές κοινότητες της Αυτοκρατορίας. Άλλωστε οι εβραίοι περιέμεναν το Μεσσία όχι οι ειδωλολάτρες.
5. Βλ. αναλυτικά αντί άλλου Ναρ Αλβέρτου, Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης - Τα τραγούδια μας, σ. 1985, του ίδιου, Κοινωνική οργάνωση και δραστηριότητα της εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αδημοσίευτη, όπου και σχετική βιβλιογραφία στις σπμ. 24-30.
6. Βλ. ενδεικτικά Βακαλόπουλο, ό.π.
7. Ο Παύλος είχε ως ρωμαίος πολίτης το δικαίωμα σε αξιοπρεπή θανάτωση σε αντίθεση με τους άλλους αποστόλους που ως εβραίοι υπέστησαν τον εξευτελιστικό θάνατο με σταύρωση.
8. Βλ. ειδικά Μιουση Ασέρ, σ. 21 και σπμ. 2 και σ. 22 σπμ. 2, όπου και περιπτωσιολογική ανάλυση.
9. Κ. 1,9,8, Βασ. 1,140: «Οι Ιουδαίοι τω ρωμαϊκώ κοινώ νόμω βιώντες εν τούτοις τήδε πράγμασιν, άτίνα προς την θρησκείαν αυτών και προς την άρχάν και τους νόμους και το δίκαιον ανήκονσι, προσερχέσθωσαν τω εθίμω τρώτω τοις δικαστηρίοις και πάσι τοις ρωμαϊκοίς νόμοις υποκυπτέτωσαν και λαμβανέτωσαν αγωγάς».
10. Κ. 1,9,7: «Nemo iudeorum morem suum in conjunctionibus retinebit nec iuxta legem suam nuptias sortiat, nec in diversa sub uno tempore conjugia conveniat»=«μηδείς των ιουδαίων κατά το ίδιον αυτού θεσμόν σιζενιγνίσθω μηδε κατά το ίδιον νόμον γαμείτω, μητε εις διαφόρους εν ενί καιρώ γάμους συνερχέσθω».
11. Βλ. Μιουση, σ. 22, Φραγκίστας, ΕρμΕισ.ΝΑΚ 6 αρ. 5
12. Βλ. Φραγκίστας, αρ. 5
13. Βλ. και Μιουση, σ. 14
14. Βλ. Μιουση, σ. 22, Φραγκίστας, αρ. 5
15. Βλ. Μιουση, σ. 22 και σπμ. 2, ότι η πολυγαμία διατηρήθηκε στην πράξη μέχρι τον 11ο αιώνα, παρά τις επανειλημμένες απαγορεύσεις της από το επίσημο δίκαιο.
16. Βλ. Μιουση, σ. 22, Φραγκίστας, αρ. 6
17. Ο **Joseph Ben Ephraim Caro** γεννημένος στο Τολέδο (ή την Πορτογαλία) γιος περίφημου Ταλμουδιστή, έζησε στην Ανδριανούπολη, Νικαπολη και Θεσσαλονίκη πριν καταλήξει στο Safed και υπήρξε από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του εβραϊσμού, διότι με το έργο του, και κυρίως το Shulhan Arukh, επηρέασε αποφασιστικά τον ανά τον κόσμο ορθόδοξο εβραϊσμό (Judaica, λήμμα Caro, σπλ. 194-5). Κριτική για την επιλογή των διατάξεων του Shulhan Arukh βλ. από Μιουση, σ. 16-17.
18. Βλ. Μιουση, ό.π.
19. Για την εξέλιξη στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες βλ. Μιουση, σ. 22 και σπμ. 4.
20. Κατά τον Κώδεα Κ 1 (1.39)
21. Με το διάταγμα του 1835 επανήλθε μεν σε ισχύ η διάταξη του Κώδεα και των Βασιλικών της απαγόρευσης εφαρμογής από τους Εβραίους του ιερου τους νόμου στις οικογενειακές τους σχέσεις, αλλά και το αντίθετο έθιμο, που είχε ήδη δημιουργηθεί με επικρατήσει στο Βυζάντιο, δηλαδή της εφαρμογής του εβραϊκού νόμου!
22. Βλ. Μιουση, σ. 23
23. Βλ. και ΕφΑθ 1009/1935 θ, ΜΖ' 379
24. Μομφεράτος, ΓενΑρχ. σ.134 σπμ. 3, βλ. όμως και κριτική από Μιουση, σ. 23 σπμ.1.
25. Βλ. Φραγκίστας, ό.π., αριθμ. 7, Εισηγητική έκθεση α.ν. 1029 ό.π.
26. Μιουση, σ. 28
27. Μιουση, σ. 24. Κατά τον Φραγκίστα, ό.π., αριθμ. 8 η ρυθμίση εφαρμόστηκε στην πραγματικότητα σε όλη την Ελλάδα, αφού διατηρούσε το νομικό καθεστώς που ίσχυε ήδη.
28. Βλ. Μιουση, ό.π., ΕφΑθ 1009/1935 ό.π., και σχόλιο Φραγκίστα, σ. 380. Τέτοιο διαφορετικό νομικό καθεστώς αναφέρεται και σε άλλες χώρες που είχαν ανάλογα προβλήματα, όπως η Πολωνία και η Γιουγκοσλαβία, στις οποίες ίσχυε το κοινό δίκαιο για τους Ισραηλίτες που προερχόνταν από τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία και ο ιερός ιουδαϊκός νόμος για τους προερχόμενους από τη Ρωσία ή το παλαιό Βασίλειο αντίστοιχα, βλ. Μιουση, σ. 22 σπμ. 4
29. Μιουση, σ. 26
30. Βλ. Μιουση, σ. 29
31. Σημαντικοί νόμοι ήταν οι 4837/1930, 5420/1932, το ν.δ. 23/26.2.1926 για τα γαμικά σύμφωνα και ο α.ν. 1029/1946.
32. Βλ. Μιουση, σ. 29. Ίσως δεν είναι τυχαίο, ότι ο ν. 2456/20 ηρθε ένα μήνα μετά τον ν. 2228/1920 «περί διαζυγίου», ο οποίος ήταν γενικής ισχύος, εξαιρούσε μόνο τους μουσουλμάνους (άρθρ. 20), άρα υπήγαγε τους ισραηλίτες στις ρυθμίσεις του.
33. Η έννοια αυτής της τελευταίας φράσης έδωσε αφορμή για διαφορετικές ερμηνείες. Κατά την μία άποψη το κοινό δίκαιο είχε επικουρική εφαρμογή στα κενά του ιερου ιουδαϊκού νόμου, ΕθΘεσ. 45/1926 θ 38.418, ΕφΘεσ. 133/1927 θ 40.117. Κατ' άλλη άποψη στην αρμοδιότητα των Μπεθ-Ντιν υπάγονται μόνο οι διαφορές που απορρέουν από τον ιουδαϊκό νόμο, ΕφΘεσ. 179/1922 θ 34.6. Κατά την ορθότερη άποψη η προσθήκη αυτή οφείλεται σε παραδρομή του νομοθέτη, βλ. Μιουση, σ. 26-27, 33, Φραγκίστας, θ ΜΖ' 381.
34. Μιουση, σ. 26
35. Πολύ σημαντικό είναι το σκεπτικό της απόφασης, όχι μόνο για την εφαρμογή του εβραϊκού δικαίου, αλλά και για την έννοια της νομιμότητας της de facto Κυβέρνησης.
37. Βλ. Φραγκίστα, αριθμ. 15, Μπαλή, Γνμδ., ΝοΒ 1.325. Η ισχύς του α.ν. 1029/1946, που θεωρείται καταργημένος μόνο ως προς την ισχύ των Μπεθ-Ντιν όχι όμως και ως προς τις άλλες διατάξεις του, δικαίως αμφισβητείται, βλ. Παταρχήστου, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου άρθρο. 1416 αρ. 2, 11-12. Σίγουρο είναι πάντως ότι η ισχύς αυτή μπορεί να αφορά μόνο τις τελικές και μεταβατικές διατάξεις και όχι τις ουσιαστικές ή δικονομικές.
38. Βλ. Φραγκίστα, αριθμ. 12,15, ο ίδιος, Αρμ. Ε' 526
39. Πλην των μουσουλμάνων, για τους οποίους ισχύει ακόμη λόγω διεθνών συμβάσεων το ειδικό καθεστώς του ιερου τους νόμου για τις οικογενειακές και κληρονομικές υποθέσεις, παρ' ότι για τους τουρκικούς καταγωγής δεν θα είχε νόημα, αφού στην Τουρκία ο νόμος αυτός δεν ισχύει ήδη από το 1926, διότι έχει αντικατασταθεί από άλλο πιο σύγχρονο νόμο με πρότυπο τον ελβετικό Αστικό Κώδεα.
40. Πρβλ. και Μπαλή, Γνμδ. 1.325.

[Η και **Θεοφάνη Παπαζήση**, είναι διαγροός παρ' Αρείω Παγκω και Επικ. Καθηγήτρια του Αστικού Δικαίου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Το παραπάνω άρθρο αποτελεί απόδοση εισηγήσεώς της στο Συνέδριο με θέμα «Οι Εβραϊκές κοινότητες της ΝΑ Ευρώπης από τον 15ο αιώνα - το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου»].

Δρόμος της εβραϊκής συνοικίας της Ρόδου. Eug. Flandin, β' μισό 19ου αιώνα (Συλλογή Αντώνη Ματτίλη)

ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Της κας ΜΑΡΙΑΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΑΝ Ο ΑΛ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ δικαιολογείται να μάχεται για τη διεκδίκηση καλύτερων θέσεων για το κοινωνικό στρώμα το οποίο εκπροσωπεί, εξίσου δικαιολογείται ο Κύριλλος Λούκαρις να μάχεται όχι μόνο για τον ίδιο σκοπό, αλλά και για τις ψυχές των πιστών της Εκκλησίας του. Και οι ψυχές των Ορθοδόξων χρειάζονται, στο 17ο αιώνα, τον αιώνα του Λούκαρι και του Μαυροκορδάτου, την πατριαρχική στήριξη. Δεν είναι μόνον η δράση των εκατοντάδων αφοσιωμένων καθολικών μισσιοναρίων ούτε και ο κλοιός της μουσουλμανικής θρησκείας που αναστατώνουν την ψυχή τους και θέτουν σε δοκιμασία τα θρησκευτικά πιστεύω τους¹. Η όλο και εντεινόμενη - λόγω των διομο-

λογήσεων και του αυξημένου εμπορικού και πολιτικού ενδιαφέροντος της Ευρώπης για την Οθωμανική Αυτοκρατορία - παρουσία των ευρωπαίων εμπόρων, διπλωματικών υπαλλήλων και περιηγητών στα λιμάνια και στους εμπορικούς κόμβους της Αυτοκρατορίας, θέτει σε μία άλλη δοκιμασία, ηθικής φύσεως αυτή τη φορά, την ψυχή του ερχόμενου σε επαφή με αυτούς Έλληνα, καθώς οι Ευρωπαίοι αυτοί - οχυρωμένοι πίσω από την αίσθηση υπεροχής που τους δίνει η οικονομική και πολιτισμική υπεροχή των χωρών τους - αντιμετωπίζουν το ντόπιο στοιχείο, με το οποίο έρχονται σε επαφή, με σιγκατάβηση, οίκτο ή και περιφρόνηση².

Οι Εβραίοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι

φυσικό, λόγω του παραδοσιακού δυτικοευρωπαϊκού αντισημιτισμού, να εισπράττουν το μεγαλύτερο μερίδιο της περιφρόνησης και της αποστροφής αυτής, αλλά και οι Έλληνες δε θ' αργήσουν να γευθούν τους πικρούς χυμούς της δυτικοευρωπαϊκής αυτοπεποίθησης και υπεροψίας, που δε θα διατάσει να εξισώσει τους Εβραίους με τους Έλληνες αποδίδοντας στους δεύτερους τα ελαττώματα που παραδοσιακά απέδιδε στους πρώτους³. Όταν οι ομόθησκοι Σέρβοι ταυτίζουν την έννοια του Έλληνα με εκείνην του τοκιστή και του αγύρτη⁴, όταν ο φιλέλληνας και οξυδερκής περιηγητής Scrofanί χαρακτηρίζει τους Έλληνες του 18ου αιώνα ματαιόδοξους, κακόπιστους, ψοφοδείς, φιλάργυρους, πανούργους, κόλακες και δεισιδαιμόνες⁵, δεν πρέπει να φανεί παράξενο που ο Felix Beaujour, ο τόσο ικανός αυτός διπλωματικός και εμπορικός παράγοντας της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη του δεύτερου μισού του ίδιου αιώνα, τους συστοιχίζει με τους Εβραίους τονίζοντας πως οι Εβραίοι και οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που τόσο καλά γνωρίζει, είναι «οι μεγαλύτεροι απατεώνες και οι δύο πιο διεφθαρμένοι λαοί της γης», «οι δύο ηθικώς πανούγκες του εμπορίου» που καταστρέφουν «κάθε έννοια αξιοπιστίας στις σκάλες, όπου δρουν και ταξι-δεύουν».⁶

Στο ίδιο πνεύμα θα κινηθεί στα 1776 και ο διπλωματικός εκπρόσωπος της Βενετίας στη Θεσσαλονίκη, όταν θα διαμαρτυρηθεί στους προϊστάμενους του για τη μεταχείριση που επιφυλάσσουν «... οι υπερήφανοι Τούρκοι, ως και οι αυθάδεις ραγιάδες των, Έλληνες και Εβραίοι...», στα απειθάρχητα και ταραχοποιά πληρώματα των γενοβέζικων караβιών.⁷

Η πολύπλοκη αυτή αναμέτρηση ανάμεσα σε Εβραίους και Έλληνες και ανάμεσα σε αυτούς και το δυτικοευρωπαϊκό στοιχείο⁸ - ιδιαίτερα κατά το 18ο αιώνα, οπότε το ελληνικό στοιχείο ανταγωνίζεται ανοικτά το δυτικοευρωπαϊκό⁹ - και η κνοφορούμενη, εκφραζόμενη ή όχι, ηθική ταύτιση των εβραίων και των ελλήνων οθωμανών υπηκόων, αποτελούν μια μεγάλη πρόκληση για τους πιστούς της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η κατάταξη του Χριστιανού με την πλευρά «των θεομάχων Ιουδαίων» χρησιμοποιείται στα κείμενα αφορισμών της Εκκλησίας ως εσχάτη απειλή συντητισμού των παρεκτραπέντων Χριστιανών, οι οποίοι κινδυνεύουν εξ αυτού να καταντήσουν «εις κόλασιν παντοτινήν...» όπου θα «τους τυραννούν οι σκώληκες...».¹⁰ Κείμενα, λοιπόν, όπως αυτά του Λουκαρι και του Μανροκορδάτου ήταν εκ του περιεχομένου τους κατάλληλα να λειτουργήσουν ευεργετικά, ώστε να αντιμετωπίσουν έγκαιρα τους ψυχικούς κινδύνους μιας τέτοιας ταύτισης.

Κοινά προβλήματα - κοινή στάση

Η ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ Η ΛΙΓΟΤΕΡΟ φανερή περιφρόνηση με την οποία Έλληνες και Εβραίοι αντιμετωπίζονται από τους Ευρωπαίους και ιδιαίτερα οι συχνές αυθαιρεσίες και πράξεις βίας στις οποίες και οι δύο υπόκεινται από τους φορολογικούς εισπράκτορες, τους

αξιωματούχους της διοίκησης και τους γενίτσαρους φέρνει, συχνά, κοντά τις δύο αυτές θρησκευτικές ομάδες της Αυτοκρατορίας και τις αναγκάζει να συντονίσουν σε τοπικό επίπεδο τη δράση και τα παράπονά τους για τις αδικίες τις οποίες υφίστανται και για την υποβάθμιση της ζωής τους.¹¹ Η εβραϊκή και η ορθόδοξη κοινότητα της Θεσσαλονίκης έχουν να δείξουν παραδείγματα από τη συνεργασία αυτή στους δύσκολους χρόνους της οθωμανικής παρακμής με πιο χαρακτηριστική την κοινή του εξέγερση στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1622, όταν ένωσαν τις δυνάμεις τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα τη ληστρική επίθεση των γενιτσάρων.¹²

Τα κοινά προβλήματα, αλλά και η οικονομική, σε κάποιες περιπτώσεις, συνεργασία ανάμεσα σε μέλη των δύο κοινοτήτων¹³ φέρνουν κοντά Έλληνες και Εβραίους στις πόλεις της Αυτοκρατορίας, όπου συνυπάρχουν. Κοινή είναι η αγωνία τους για το μέλλον και κοινές οι ανθρώπινες εμπειρίες τους, όπως αποδεικνύει η υιοθέτηση και από τις δύο ομάδες ρητών, όπως εκείνου που με φιλικό χιούμορ εύχεται: «Ο Θεός να σε φυλάει από Τούρκο Γιαννιώτη, Εβραίο Σαλονικιό και Χριστιανό Αρτινό».¹⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μωυσής Κ. Κωνσταντίνης: «Η συμβολή των Εβραίων εις τον απελευθερωτικόν αγώνα των Ελλήνων», 1971
2. Avram Galante: «Nouveau recueil de nouveaux documents inédits concernant l'histoire des Juifs de Turquie», 1952, σ. 5 (μτφ. της συγγρ.)
3. M. Franco: «Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours» 1897, σ. 130 κ.εξ. Philip P. Argenti: «The Religious Minorities of Chios...», 1970, σ. 172.
4. Steven Bowman: «The Jews of Byzantium, 1204-1453», 1985, σ. 340, 341· Στέφανος Ξανθουδίδης: «Οι Εβραίοι εν Κρήτη επί Ενετοκρατίας», 1909, σ. 213 I.A. Ρωμανός: «Η Εβραϊκή κοινότης της Κερκύρας», 1891, σ. 371.
5. Σε 5.000 υπολογίζουν οι Εβραίοι ιστορικοί τους ομόθησκούς τους που έπεσαν θύματα των επαναστατημένων Ελλήνων κατά την Ελληνική Επανάσταση, βλ. M. Franco: ό.π.λ., σ. 132· Avram Galante: «Tures et Juifs...», σ. 76, 77
6. Διονύσιος Κόκκαϊος: «Η Ελληνική Επανάστασις», 1957, τ. Γ', σ. 317
7. Στο ίδιο, τ. Β', σ. 317, 318
8. Philip Argenti: ό.π.λ., σ. 174, 175
9. Στο ίδιο, σ. 172
10. Στο ίδιο, σ. 174, 175· Ιωάννης Βασδραβέλλης: «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας», τ. Β., «Αρχείον Βερροίας - Ναούσης», 1954, σ. 295, έγγρ. αρ. 322
11. Αντ. Λιγνός: «Αρχείον της Κοινότητος Ύδρας, 1778-1832», 1927, τ. Η', σ. 546, 547
12. Στο ίδιο, σ. 229
13. Λεάνδρος Βρανούσης: «Ρήγας» 1953, σ. 377, 378
14. Αδαμάντιος Κορσής: «Σημειώσεις εις το προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος του 1822 έτους», 1933, σ. 8-20

[Απόσπασμα από το βιβλίο *"Εβραίοι και Χριστιανοί" στα τουρκοκρατούμενα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου: οι δύσκολες πλευρές μιας γόνιμης συνύπαρξης*, (Εκδόσεις Τροχαλία, 1992), σελ. 117 κ.εξ.].

Για έναν «αμφιλεγόμενο» πίνακα

Αναφορά σε κάποια προβλήματα επιστημονικής μεθοδολογίας και δεοντολογίας

Της κας ΑΓΓΕΛΑΣ ΤΑΜΒΑΚΗ

ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΧΑΡΑ ΔΙΑΠΙΣΤΩΝΩ ότι στις φιλόξενες στήλες του «Βήματος» βρίσκει για δεύτερη φορά θέση ένα άρθρο σχετικό με την έκθεση «Η Παλαιά Διαθήκη στην ευρωπαϊκή τέχνη 1500-1931» που παρουσιάζεται στην Εθνική Πινακοθήκη ως τις 31 Οκτωβρίου 1993. Χορηγός της είναι η Τράπεζα Πειραιώς.

ΩΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ και συγγραφέας των κειμένων του καταλόγου και του οπτικοακουστικού θεάματος, θα ήθελα να σχολιάσω διεξοδικά το ενδιαφέρον και πολυσήμαντο περιεχόμενό της. Την αφορμή όμως γι' αυτό το σημείωμα μου δίνει το κείμενο του Μιχάλη Δουλγερίδη και της Ιωάννας Γωνιωτάκη με τίτλο «Ιουδήθ ή Σαλώμη;» που δημοσιεύτηκε στο «Βήμα» της περασμένης Κυριακής. Γιατί απομονώνουν και παραθέτουν αποσπάσματα του καταλόγου της παραβλέποντας το συνολικό περιεχόμενο των σχετικών εκτενών λημμάτων και χωρίς επώνυμη αναφορά στον συγγραφέα του ή κάποια συγκεκριμένη αντιπρόταση. Επειδή όμως ο επιστημονικός διάλογος γίνεται πάντα μεταξύ επωνύμων προσώπων και με ανάπτυξη επιχειρημάτων και απόψεων, αισθάνομαι υποχρεωμένη να αποκαταστήσω στην ορθή εικόνα των γραφομένων μου, προς αποφυγή λανθασμένων εντυπώσεων και εκτιμήσεων.

Ευχαριστώ τους δύο (!) συγγραφείς του προηγούμενου σημειώματος που σήμερα, στο τέλος του 1993, και λίγο πριν από την ολοκλήρωση της ειδικής μελέτης επιλεγμένων έργων από τη συλλογή ευρωπαϊκής ζωγραφικής της Εθνικής Πινακοθήκης και την παρουσίασή τους

σε αναλυτικό κατάλογο, μου επιστούν την προσοχή στο πασίγνωστο και βασικό βιβλίο του κορυφαίου θεωρητικού της τέχνης Erwyn Panofsky *Meaning in the Visual Arts* (1955!!!).

Τα θέματα της εικονολογίας και της εικονογραφίας της ευρωπαϊκής ζωγραφικής παρουσιάζουν πολλά προβλήματα και απαιτούν συνεχή μελέτη και ενημέρωση. Ακόμα πιο δύσκολη είναι η απόδοση έργων χωρίς υπογραφή σε επώνυμους καλλιτέχνες, ιδιαίτερα όταν η έρευνα γίνεται στην Ελλάδα. Νομίζω πως κάθε σοβαρός μελετητής είναι υποχρεωμένος να καταφύγει σε βιβλιοθήκες και μουσεία του εξωτερικού και να συζητήσει με ξένους ειδικούς, επιλέγοντας κάποτε ανάμεσα σε δυο ή τρεις διαφορετικές απόψεις που συχνά αναθεωρούνται.

Στον κατάλογο της έκθεσης υπάρχουν λεπτομερή λήμματα των 45 πινάκων και χαρακτηριστικών που περιλαμβάνει, με πολλές παραπομπές σε βιβλιογραφικές πηγές... Παλιότερες και νεότερες αποδόσεις σε καλλιτέχνες και «σχολές» αναφέρονται πάντοτε επώνυμα. Οι πιο πρόσφατες είναι εκείνες που πρότεινε ο διακεκριμένος Ιταλός καθηγητής Federico Zeri. Σε καμία όμως περίπτωση οι συζητήσεις με γνωστούς ειδικούς δεν απετέλεσαν τη μοναδική πηγή πληροφόρησης, ούτε υποκατέστησαν την

εξαντλητική μελέτη της βιβλιογραφίας.

Η συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων προάγει χωρίς αμφιβολία την επιστημονική έρευνα. Και αν ο Μ. Δουγλερίδης είχε ρωτήσει κάποια συνάδελφο, το γραφείο της οποίας απέχει λίγα μέτρα από το εργαστήριό του, δεν θα είχε χαρακτηρίσει πέρονι στα *Νέα της Τέχνης* τον *Νεαρό μοναχό* της Εθνικής Πινακοθήκης, η απόδοση του οποίου στον Cecco da Caravaggio (εργάστηκε π. 1610-1620) έχει γίνει προ πολλού γενικά αποδεκτή, ως έργο του μεγάλου Michelangelo Merisi da Caravaggio (1573-1610), ούτε θα είχε προχωρήσει σε τόσο λανθασμένες ερμηνευτικές προσπάθειες.

Είναι ευνόητο ότι κανείς δεν μπορεί να καταλήξει σε σοβαρά συμπεράσματα με βάση επιπόλαιες και επιφανειακές ομοιότητες. Κατά συνέπεια, η βοήθεια ειδικών ερευνητών είναι ανεκτίμητη και μπορεί να απαλλάξει κάποιον λιγότερο έμπειρο από το να πελαγοδρομεί άσκοπα, ανατρέχοντας συχνά σε ξεπερασμένα σήμερα βοηθήματα και διατρέχοντας τελικά τον κίνδυνο να «κομίσει γλαύκα εις Αθήνας».

Ξαναγυρίζοντας στο συγκεκριμένο θέμα, θα ήθελα να επισημάνω τα εξής: ο πίνακας Σαλώμη δεν είναι περισσότερο «αμφιλεγόμενος» από πολλούς άλλους. Η ταύτιση της μορφής που απεικονίζει με τη Σαλώμη και όχι με την Ιουδήθ στον κατάλογο έγινε μετά από συγκριτική μελέτη και δεν επαναλαμβάνει απλά την άποψη του Federico Zeri. Ούτε όμως η παρουσία και μόνο του «πινάκιου» στάθηκε καθοριστική γι' αυτήν!

Αν οι δύο συγγραφείς του σημειώματος είχαν διαβάσει πιο προσεκτικά τα λήμματα των έργων αρ. κατ. 34, 40, 41 θα είχαν παρακολουθήσει όλο τον προβληματισμό που οδήγησε τελικά στην προτεινόμενη ταύτιση. Δεν νομίζω ότι υπάρχουν επίσης πολλά περιθώρια αμφιβολίας για την ορθότητα της ένταξης του ζωγράφου του πίνακα που μας απασχολεί στην περίφημη ιταλική σχολή της Μπολόνια και ειδικότερα στον κύκλο των μιμητών του γνωστού εκπροσώπου της Guido Reni (1575-1642) και δεν καταλαβαίνω το ερωτηματικό που προσθέτουν μετά τον χαρακτηρισμό «Ιταλός». Η απόδοση αυτή οφείλεται επίσης στον F. Zeri. Η ορθότητά της μπορεί εύκολα να ελεγχθεί (βλέπε φωτογραφία και κατάλογο των έργων του G. Reni: D. Stephen Pepper, Guido Reni - A complete catalogue of his works with an introductory text, Οξφόρδη, Phaidon, 1984, πιν. 132, 133, 134, 191, 212, 244). Αναφέροντας εδώ τρεις παραλλαγές του θέματος της Σαλώμης (αρ. κατ. 175, 186 και μία που χάθηκε, βλ. και φωτογραφία).

Τα θέματα από την Παλαιά Διαθήκη είναι μαζί με εκείνα από την Καινή Διαθήκη αλλά και την αρχαία ελληνική μυθολογία εξαιρετικά δημοφιλή ως τον 19ο αιώνα. Για τον μελετητή της εικονογραφίας τους το τρίτομο έργο του A. Pigler Barockthemen - Eine Auswahl von Verzeichnungen zur Ikonographie des 17 und 18 Jahrhunderts (δεύτερη έκδοση, Βουδαπέστη, 1974), που χρειάζεται βέβαια σήμερα κάποιες αναθεωρήσεις και

συμπληρώσεις, είναι ένα sine qua non.

Ο Pigler αναφέρει ελάχιστα γερμανικά έργα του 16ου αιώνα, εποχής που σύμφωνα με τον Panofsky εμφανίζεται στη Γερμανία και τη Βόρειο Ιταλία αρκετά συχνά ο τύπος της «Ιουδήθ με το πινάκιο». Ο ίδιος διακρίνει τρεις εικονογραφικούς τύπους της Ιουδήθ που παρατέθηκαν ανώνυμα πάντα, στο προηγούμενο σημείωμα, χωρίς να σχολιάζει την πιθανότητα σύγχυσης με τη Σαλώμη εξαιτίας της παρουσίας του πινάκιου.

Αναρωτιέμαι μήπως η νεότερη έρευνα οδήγησε σε κάποια διαφορετική ταύτιση των μορφών που απεικονίζονται στις παραλλαγές του τύπου αυτού.

Συγκρίσεις εικονογραφικών τύπων και συμφωνοί εικονογραφικών μοτίβων κάνουν ακόμα πιο δύσκολη την αναγνώριση ενός θέματος. Ορισμένοι τύποι είναι μάλιστα κοινοί όχι μόνο στην εικονογραφία δύο ή περισσότερων σκηνών από την Παλαιά Διαθήκη, αλλά και σε εκείνη κάποιων μυθολογικών. Μία γυναικεία μορφή που κρατάει ένα κομμένο ανδρικό κεφάλι μπορεί να είναι η Ιουδήθ, η Ηρωδιάς, η Σαλώμη, αλλά και η βασίλισσα Τόμυρις (Ηροδ. Ι, 214) ή ακόμα και μια μαινάδα.

Ο ερευνητής πρέπει ακόμα να λάβει υπόψη και τη συμβολική ή αλληγορική σημασία των βιβλικών και των μυθολογικών θεμάτων σε συγκεκριμένες εποχές που σχετίζεται και με ηθικοπλαστικούς σκοπούς, με ιστορικές συγκυρίες και κάποτε με προσωπικές περιπέτειες των παραγγελιοδοτών ή των ζωγράφων. Και στις δύο περιπτώσεις διαπιστώνουμε κάποιες προτιμήσεις για θέματα που τονίζουν τα στοιχεία του ερωτισμού και της βίας ή δείχνουν το ενδιαφέρον των καλλιτεχνών για την απόδοση του γυμνού. Ο Αδάμ και η Εύα, το λουτρό της Σουζάνας ή της Βηθσαβέε, ο Ιωσήφ με τη γυναίκα του Πετεφρή ή ο Λωτ με τις κόρες του και τέλος η Ιουδήθ με το κεφάλι του Ολοφέρνη ή ο Δαβίδ με εκείνο του Γολιάθ είναι τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα.

Τα παραπάνω δείχνουν πως η μελέτη σύνθετων και περίπλοκων εικονολογικών και εικονογραφικών προβλημάτων αξίζει να επεκταθεί σε διάφορα επίπεδα «ανάγνωσης», αφού συνεκτιμηθούν διάφορα στοιχεία που προκύπτουν και από συζητήσεις και από συγκριτική μελέτη.

Μα πάνω απ' όλα κάθε υπεύθυνος μελετητής θα πρέπει να σέβεται τους στοιχειώδεις κανόνες της επιστημονικής δεοντολογίας.

[«Βήμα» Κυριακή 24 Οκτωβρίου 1993]

[Σε απάντηση του άρθρου «Ιουδήθ ή Σαλώμη» του κ. Μιχ. Δουγλερίδη και της κας Ιω. Γωνιωτάκη, που αναδημοσιεύτηκε από το «Βήμα», στο φύλλο 132 (Ιουλίου-Αυγούστου 1994) του περιοδικού μας, η κα Αγγ. Ταμβάκη, είχε δημοσιεύσει επίσης στο «Βήμα» (24.10.1993) το παραπάνω άρθρο. Η κα Αγγέλα Ταμβάκη είναι ιστορικός της τέχνης και επιμελήτρια της Εθνικής Πινακοθήκης].

YESHAYAHOU LEIBOVITZ

Ο YESHAYAHOU LEIBOVITZ, ένας από τους φιλοσόφους τους πιο αμφισβητούμενους αλλά και τους πιο σεβαστούς στο Ισραήλ και γενικά στον εβραϊκό κόσμο, πέθανε την Πέμπτη 18 Αυγούστου 1994, σε ηλικία 91 ετών. Γεννημένος στη Ρίγα, πρωτεύουσα τότε της Λεττονίας, σπούδασε στο Βερολίνο το 1919 και στη συνέχεια μετανάστευσε στην Παλαιστίνη το 1935.

Θρήσκος Εβραίος, ο Leibovitz ανήκε στους «ορθοδόξους» (που δεν πρέπει να συγχέονται με τους υπερορθοδόξους), έχοντας βαθιά επιστημονική κατάρτιση έγινε σύντομα καθηγητής της Χημείας στο εβραϊκό πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ. Έλαβε μέρος σ' όλους τους πολέμους του νεαρού Κράτους του Ισραήλ. Παρ' όλον ότι ενδιαφερόταν για «τα κοινά» δεν έλαβε ποτέ δημόσιο αξίωμα, ούτε ανήκε σε κανένα πολιτικό κόμμα.

Αρχικά οπαδός του ενός «Κράτους σύμφωνα με την Τορά» έφτασε να εύχεται το χωρισμό της θρησκείας από το κράτος, θέση που επανέλαβε και στα τέλη του 1993, στη σειρά συνεντεύξεών του που εξέδωσαν οι εκδόσεις «Monde», με τίτλο «La Mauvaise Conscience d' Israel».

Πολύγλωσσος, μιλούσε επτά γλώσσες, έλαβε μέρος στην έκδοση της εγκυκλοπαίδειας «Judaica». Θαυμαστής του Μαϊμονίδη, πίστευε ότι η εισαγωγή στην Τορά δεν μπορούσε να γίνει παρά μέσω του σεβασμού των «αξιών», όπως τις διδάσκει η βιβλική και η ιουδαϊκή παράδοση.

Το 1993 μια ομάδα ανεξαρτήτων

διανοουμένων του Ισραήλ τον πρότεινε για το «Βραβείο του Ισραήλ», την υψηλότερη τιμητική διάκριση για τους ανθρώπους των Γραμμάτων και των Καλών Τεχνών, αλλά ο ίδιος αποποιήθηκε την υποψηφιότητά του. Ανήκοντας σ' έναν πνευματικό κόσμο που δεν υπάρχει πια, ο Leibovitz θα μείνει χωρίς αμφιβολία ένας από τους πιο σημαντικούς εβραίους στοχαστές του 20ου αιώνα.

[Από σημείωμα του **Nicolas Weill**, στην «Monde», 19.8.1994]

ELIAS CANETTI

Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας του 1981

ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ 14 Αυγούστου 1994 πέθανε στη Ζυρίχη, σε ηλικία 89 ετών, ο Elias Canetti. Γεννημένος το 1905 στο Roustchouk (Βουλγαρία), από οικογένεια Ισπανών Σεφαραδι,

νέος περιπλανήθηκε σ' όλη την Ευρώπη. Η οικογένειά του ασχολείτο με το εμπόριο, αλλά όταν σε ηλικία 30 μόλις ετών πέθανε ο πατέρας του, η μητέρα του (η οποία είχε εγκαταλείψει την καριέρα της ως ηθοποιού στο Burgtheater) τον έμαθε γερμανικά (στην οικογένεια μιλούσαν αγγλικά και ισπανικά) και τον έφερε στη Βιέννη. Ο Canetti, ο οποίος σπούδασε Χημεία, διάβαζε πολύ κάθε βιβλίο που έβρισκε. Έφτασε μάλιστα στο σημείο να γράφει «Ο καλύτερος ορισμός της πατρίδας, είναι η βιβλιοθήκη». Φίλος των μεγάλων του πνεύματος (τον Brecht, τον Isaak Babel, τον Grosz, του James Joyce κ.ά.) έγραψε μυθιστορήματα («Masse et puissance», «Autodafé», «L' Autre Procès. Lettres de Kafka à Felice», «Le territoire de l' homme», «Le Témoin auriculaire», «Somnambules», «Histoire d' une jennesse», «La langue sauve», «Histoire d' une ville», «Le Flambeau dans l' oreille», «Histoire d' une vie. Jeux de regard» - το τελευταίο του, το 1985 κ.ά) και θεατρικά έργα («Comédie des vanités», «Morts et surcis»). Το 1981 έλαβε για το σύνολο του πνευματικού του έργου το Βραβείο Νόμπελ της Λογοτεχνίας.

Στα έργα του διακρίνεται ο άνθρωπος-ηθικολόγος που ψάχνει για τον «καλό άνθρωπο», μέσα από τα κανάλια της ψυχανάλυσης, προσπαθώντας με αφορισμούς, σκέψεις και ρητά να οδηγήσει τον άνθρωπο με μικρά βήματα προς την ελευθερία που παράγεται από «το καλό».

[Από άρθρο του **Rolland Jaccard**, στην «Monde», 19.8.1994].

ΒΑΣΟΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ

Όπως γράφει ο Στ. Ευσταθιάδης
(«Βήμα», 14.8.1994):

«**Ε**νας από τους πραγματικά μεγάλους Έλληνες της Διασποράς έφυγε από κοντά μας στις αρχές Ιουλίου: ο Βάσος Βλαβιανός. Όσοι έτυχε να τον γνωρίσουν στην Αμερική, όπου πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, στην (προπολεμική) Γερμανία είτε στην Ελλάδα, ως καθηγητή του Διεθνούς Δικαίου, ως αναλυτή θεμάτων Εξωτερικής Πολιτικής, ως εκδότη του ιστορικού «Εθνικού Κήρυκα» (1940-1965) αλλά και σοβαρών καλλιτεχνικών βιβλίων, ως αταλάντευτο μαχητή του Κυπριακού ή ακόμη ως συλλέκτη γραμματισμών - είχε μια μοναδική σειρά των Ολυμπιακών του 1896 - ή ως απλό άνθρωπο με ιδιαίτερη αδυναμία τα σκυλιά, νιώθειν ήδη την έλλειψή του.

Επί 15 χρόνια (1947-61) ο Βλαβιανός διδάσκει Πολιτικές Επιστήμες και Οικονομικά με έμφαση στα προβλήματα της Ανατ. Μεσογείου στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης (NYU) και το 1949 είναι από τους πρώτους ξένους καθηγητές που διδάσκουν ένα εξάμηνο στο Εβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ. Εκεί αρχίζει μια πολυχρόνη φιλία και συνεργασία στη συγγραφή βιβλίων με τον ισραηλινό ηγέτη Μπεν Γκουριόν».

ΡΕΙ ΝΤΑΛΒΙΝ

Η κα **Ιωάννα Καρατζαφέρη** γράφει:

«**Α**ντό το καλοκαίρι με τη συμπλήρωση των δύο χρόνων από το θάνατό της, θα ήθελα να μνημονεύσω πιο πλατιά τη Ρέι Ντάλβιν, που ποτέ δεν ξεχνώ.

Οι γονείς της, εβραϊκής πίστης, από την Πρέβεζα, από εκείνους που πήραν μέρος, χωρίς να το ξέρουν,

στην κατασκευή του μύθου του μετανάστη στην Αμερική στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και τις αρχές του 20ού, εγκαταστάθηκαν από την αρχή στο Lower East Manhattan, (στο νότιο ανατολικό Μανχάτταν).

Δούλεψαν σκληρά, στην ένδυση, μεγάλωσαν και σπούδασαν τα παιδιά τους ενώ ταυτόχρονα καλλιέργησαν στην ψυχή τους μια διπλή παιδεία, την ιουδαϊκή και την ελληνική.

Την Ρέι Ντάλβιν, τη γνώρισα όταν πια ήταν καθηγήτρια σε πανεπιστήμιο, είχε μεταφράσει τον Καβάφη και τον Ρίτσο, τις γυναίκες ποιήτριες της Ελλάδας και είχε γράψει τα δικά της βιβλία και θεατρικά έργα. Δεν έμενε πια στο Ανατολικό Μανχάτταν, αλλά στη γωνία της Πέμπτης Λεωφόρου και 8ης οδού.

Εκεί με καλούσε σε δείπνο, παρασκεύαζε η ίδια τα φαγητά, για να μιλήσουμε ή μάλλον για να εκφράσει το δικό της πάθος για τα Γράμματα, τη δική της αγάπη για την ελληνική λογοτεχνία.

Μικροσκοπική, με ξύπνια σκούρα μάτια, η Ρέι Ντάλβιν είχε πάντα να μου πει κάτι που ξεπερνούσε τα όρια της καθημερινότητας. Ακόμα και για τα άσπρα της μαλλιά είχε το δικό της ανέκδοτο:

Όταν έφτασε η μέρα να συνταξιοδοτηθεί και να αφήσει το πανεπιστήμιο, όπου δίδασχε λογοτεχνία, ανακουφίστηκε, έλεγε. Ένας από τους λόγους ήταν ότι δε θα είχε πια ανάγκη να βάφει τα μαλλιά της που είχαν ασπρίσει πρόωρα.

Τίποτα δεν μπορούσε να τη σταματήσει πριν ολοκληρώσει την ανάγνωση του οποιουδήποτε κειμένου της στ' αγγλικά ή στα ελληνικά μ' εκείνη την ιδιόμορφη προφορά της. Τότε την αγαπούσα διπλά.

Η Ρέι Ντάλβιν ήταν μια γυναίκα που σεβάστηκε από την αρχή της γνωριμίας μας, αγάπησα με το χρόνο και μου λείπει από τη Νέα Υόρκη όταν την επισκέπτομαι.

Της χρωστάω και μια χάρη. Τη γνωριμία μου με τον πρόωρα

χαμένο προσοδευτικό ποιητή Γιουσέφ Ελιά, και που μου άρεσε τόσο ο τρόπος που πρόσφερε το όνομά του - ελληνοεβραϊσοαμερικάνικα.

Στο σπίτι της Ρέι Ντάλβιν δειπνήσαμε αρκετές φορές έχοντας ακόμα ένα συνδυαιτημόνα, τον ποιητή Νίκο Σπάνια.

Ένα χρόνο πριν η Ρέι φύγει από τη ζωή, ταξίδευσε στην Ελλάδα για να την αποχαιρετήσει καθώς και τους φίλους που είχε αποκτήσει μέσα από τη Λογοτεχνία. Ήταν ένα ταξίδι συνειδητού παντοτινού αποχαιρετισμού. Η Έλλη Αλεξίου που την είχε φιλοξενήσει στο παρελθόν είχε ήδη φύγει από ανάμεσά μας.

Το όνειρό της ήταν να γράφει για τους ελληνοεβραίους μετανάστες στην Αμερική, και το πραγματοποίησε σχεδόν στο τέλος της ζωής της.

Είχα υποσχεθεί στη Ρέι Ντάλβιν ότι θα μετέφραζα το βιβλίο της. Αλλά εκείνο το καλοκαίρι που πήγα στο Νέα Υόρκη, και ανάμεσα στα άλλα θα την συναντούσα να μιλήσουμε και γι' αυτό, όταν πήγα σπίτι της και ζήτησα από το θυρωρό της πολυκατοικίας να την ειδοποιήσει για την άφιξή μου για να μου επιτρέψει να ανέβω, πληροφορήθηκα ότι η φίλη μου είχε φύγει και ποτέ πια δε θα ξαναγύριζε».

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Συνμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

Βιβλία

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Η Αποστασία των Ισραηλιτών εν Σαττέιν, Αθήνα 1993

✓ Ακούρατος ο καθηγητής κ. Σιμώτας, προσφέρει μ' αυτό το ανάτυπο του από το περιοδικό «Θεολογία»

Γράμματα στα «Χρονικά»

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΣΤΟΛΕΣ

✓ Ο κ. Άλκις Ράφτης, πρόεδρος του Δ.Σ. του Σωματείου «Θέατρο Δόρα Στράτου. Ελληνικοί Χοροί» μας γράφει:

«Θα ήθελα κατ' αρχήν να σας συγχαρώ για το περιοδικό του Κ.Ι.Σ. «Χρονικά» και την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ύλη του.

Στο φύλλο αριθ. 130 Μάρτιος-φύλλοις 1994 (Νισάν-Ιγιάρ 5754) και ειδικά στο άρθρο του κ. Στέλιου Ι. Κονταχίλη με τίτλο «Αναφορές για Εβραίους σε ελληνικά δημοτικά τραγούδια» δημοσιεύσατε φωτογραφία παραδοσιακής φορεσιάς από το αρχαιτικό χωριό Άνω Κλεινίαι του νομού Φλώρινας.

Τόσο η φορεσιά όσο και η φωτογραφία της ανήκουν στο κοινωφελές σωματείο «Ελληνικοί Χοροί - Δόρα Στράτου». Για ενημέρωσή σας μάλιστα θα μου επιτρέψετε την πληροφόρηση: η φορεσιά αυτή φορέθηκε στο χωριό Άνω Κλεινές, προέρχεται όμως από την περιοχή Μακράς Γέφυρας της Ανατολικής Θράκης, η οποία σήμερα ανήκει στην Τουρκία. Οι πρόσφυγες με την ανταλλαγή των πληθυσμών διασκορπίστηκαν σε διάφορα χωριά της Δυτικής Μακεδονίας και Θράκης όπου φορέθηκε η φορεσιά τους και κρατήθηκαν οι παραδόσεις τους.

Θα παρακαλούσα σε προσέχες φύλλο σας να αναφέρετε την προέλευση της φορεσιάς, όπως επίσης ότι η φωτογραφία προέρχεται από το λειψύωμα «40 ελληνικές φορεσιές», σελ.46-47. Αθήνα: Θέατρο «Δόρα Στράτου», 1994».

Η Σωτηρία του Βολιώτη Ισ. Βαρούχ από τον βουλευτή Τρικάλων Δημ. Χατζηγάκη

✓ Ο κ. Κώστας Χατζηγάκης (Ιατρός, στον Βόλο) ύστερα από παράκληση του Κ.Ι.Σ. διηγείται για μια ιστορία σωτηρίας Εβραίου κατά την Κατοχή:

«Μου ζητήσατε να σας διηγηθώ την ιστορία της κατοχής, με τον Ισίδωρο Βαρούχ, τότε τραπέζιτη εις Βόλον.

Θα πρέπει να μεταφερθούμε νοερώς πίσω σε άλλη εποχή, μέρες της γερμανικής κατοχής όπου η ζωή του ανθρώπου κόστιζε κάτι λιγότερο από ενός μυρμηγκιού και που οι έννοιες αξιοπρέπεια, σεβασμός, ανθρωπιά, δικαιώματα ήταν ανύπαρκτες. Τότε που στον δρόμο συνελамβάνεσαν ομιλούσες με περισσότερο από δύο άτομα, που στις πέντες ώρες το απόγευμα έπρεπε να είσαι κλεισμένος στο σπίτι σου. Τότε που για να μετακινηθείς από πόλη σε

μια νέα μελέτη - μάθημα. Θέμα της η ενοχή ή όχι του Μεσποταμίτου μάγου και μάντη Βαλαάμ στην παραπλάνηση και εξώθηση σ' ακολασία κι αποστασία του Ισραήλ, που έγινε στο Σαττέιν («10 περίπου χιλιόμετρα ανατολικά του Ιορδάνου, στο ύψος της Ιεριχούς»), ύστερ' από την εξοδό

πόλη έπρεπε να έχεις άδεια δεόντως αιτιολογημένη, τότε που η εμπιστοσύνη στον πλησίον σου ήτο κάτι το σπάνιο, τότε που στο κάθε σου βήμα ένοιωθες μάτια να σε παρακολουθούν.

Υπ' αυτές τας απειριγρότους συνθήκας ο θεός μας Δημήτριος Χατζηγάκης δικηγόρος και βουλευτής Τρικάλων, προπολεμικώς των φιλελευθέρων και κατόπιν της ΕΡΕ, διατηρούσε εις Βόλον φίλιες. Μεταξύ των φίλων ήτο και ο Ισίδωρος Βαρούχ. Φαίνεται ότι υπέπεσαν εις την αντίληψίν του ότι προσετοιμάζετο η σύλληψις των Εβραίων.

Έτσι οργανώθη η μεταφορά εν μέσω μυρίων κινδύνων του κ. Βαρούχ και της συζύγου του εις Τρίκαλα όπου με τα λίγα υπάρχοντά τους και με ατέλειωτες προσφυλές εις μίσην στο σπίτι μας. Όλα αυτά συνέβαιναν ενώ εις ένα επιτεταγμένο από την διοίκησην δωμάτιο του σπιτιού μας έμεναν δύο Γερμανοί αξιωματικοί. Στο υπόγειο του σπιτιού μας υπήρχε ένα δωμάτιο, η πόρτα του οποίου ήτο ολόκληρη ντυλάπι και άνοιγε μόνο εάν αφαιρούσες ένα μεγάλο καρφί. Εκεί επρόκειτο να καταφύγει ο Βαρούχ εις περίπτωση κινδύνου. Εντυχώς όμως μετά από μερικές ημέρες ο θεός μου προσώθησε σε κάποιο χωριό όπου είχε κοιμώμενους και παιδικούς φίλους το ζεύγος Βαρούχ και εσώθησαν».

τους από την Αίγυπτο και στην πορεία τους προς τη «Γη της Επαγγελίας». Πράξη που εξόργισε το Μωυσή κι έδωσε εντολή στους αρχηγούς να θανατωθούν μ' απαγχονισμό όσοι παρασύρθηκαν σ' αυτό τον ξεπεσμό και θανατώθηκαν κάπου 25.000.

Ο κ. Σιμώτας, ερμηνεύοντας με βαθύτατη οξύνουα κι αντικειμενικότητα παλαιοδιαθηκικά κείμενα, διαχωρίζοντάς τα σ' εκείνα που αναφέρονται σ' αυτή την αποστασία του λαού του Ισραήλ, δίχως όμως ν' αναφέρεται το όνομα του Βαλαάμ και σ' εκείνα που αναφέρονται σ' αυτόν, διαχωρίζοντάς τα κι αυτά σ' εκείνα που δεν μιλούν ξεκάθαρα για την ενοχή του και σ' αυτά που μιλούν ξεκάθαρα, καθώς και σε καινοδιαθηκικά κ' εξωβιβλικά κείμενα (Ιωσήφτος, Φίλων ο Ιουδαίος) αλλά και χριστιανικά (Ωριγένης, Επίσκοπος Γάζης Προκόπιος, Επίσκοπος Λουγδούνων Ειρηναίος) - καταλήγει στο συμπέρασμα, σ' αντίθεση με τους τελευταίους, ότι δεν διαπιστώνεται «σαφής και αναμφισβήτητος περίπτωσης αναμείξεως του Μεσποταμίτου μάντεως εις κατάσταση υποπτον τινός σχεδίου προς παραπλάνησιν των εν Σαττέιν εγκατασταθέντων Ισραηλιτών και εξώθησιν αυτών εις ακολασίαν και την αποστασίαν», αλλά μόνο «Πλανάται υποψία τις ότι ο μάντις οντος είναι υπαίτιος της περί ης ο λόγος ηθικής και θρησκευτικής καταπτώσεως των Ισραηλιτών...». Τούτ' η μελέτη του κ. Σιμώτα, φωτίζει μιαν ακόμη από τις τόσες πτυχές της ιστορικής αυτής «Εξόδου» και πορείας του λαού του Ισραήλ προς τη «Γη της Επαγγελίας», γεννώντας σύγκριση και μεγαλλοκτικές σκέψεις στ' ότι για μάγους και μάντις μιλούσε ο άνθρωπος το 1224 π.Χ., γι' αυτούς μιλάει και σημερινή εποχή της τεχνολογικής κυριαρχίας και δεσποτίας.

Κώστας Παπαπάνος
(«Πολιτικά Θέματα», 15-7-1994)

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑ

Η Ανθολογία

αρχαίων Ελληνικών Επιγραμμάτων του Μάξιμου Πλανούδη

(Εκδόσεις Δ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1994)

✓ Με τον τόμο αυτό - 8ο κατά σειρά - συμπληρώνεται η κολοσσιαία εργασία της έμμετρης μετάφρασης και του σχολιασμού όλων των αρχαίων ελληνικών επιγραμμάτων που έχουν περισωθεί (ήτοι 3702 της «Ελληνικής ή Παλατινής Ανθολογίας» και 388 της «Ανθολογίας του Μάξιμου Πλανούδη»).

Το έργο αυτό, που περιλαμβάνει το αρχαίο κείμενο, την έμμετρη μετάφραση, τον σχολιασμό και τα βιογραφικά στοιχεία των ποιητών έχει γίνει από τον κ. Βασ. Λαζανά, ο οποίος έχει τιμηθεί σχετικά με βραβεία της Ακαδημίας Αθηνών και της Ελληνικής Εταιρείας Χριστιανικών Γραμμάτων.

ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΛΑΠΑΣΙΔΗ:

Χρώμα πράσινο του αμυγδάλου

(εκδόσεις «Νέα Σύνορα» Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993).

Θεσσαλονίκη
δεκαετία του '20.

✓ Ο Ηλίας, το κεντρικό πρόσωπο της ιστορίας, μικροαστός, αργηγός μιας οικογένειας που αποτελείται από την γυναίκα του Φώνη, τον γιο του Ιορδάνη και την κόρη του Έφη.

Από την άλλη πλευρά η ισραηλιτική οικογένεια με τον Μωΐς, πλούσιο έμπορο, τη γυναίκα του Ρεβέκκα και την κόρη του Λουκία.

Γύρω από αυτές τις δύο οικογένειες κινείται ένας κόσμος με τα πάθη και τις αδυναμίες του. Η ζωή στη Θεσσαλονίκη, οι απεργίες, οι επαναστάσεις, τα τραμ, οι πρόσφυγες από τον Πόντο, η γκρίζα υπαλληλική νοοτροπία είναι μερικά από τα στοιχεία που χρωματίζουν τις καταστάσεις.

Ο Ιορδάνης και η Λουκία είναι ερωτευμένοι, αλλά δεν τολμούν να το ανακοινώσουν στους δικούς τους για πολλούς λόγους, σοβαρότερος από τους οποίους είναι η διαφορετική θρησκεία. Οι γονείς και των δυο, δέσμιοι της εποχής και των παραδόσεων, αντιδρούν. Μόνος σύμμαχος, ο πατέρας του Ιορδάνη, ο Ηλίας. Τελικά το ζευγάρι συζητά στην ίδια πόλη, μακριά από τους γονείς τους.

Όταν οι Γερμανοί μπαίνουν στην Ελλά-

δα, ο άνδρας της Έφης φεύγει στο βουνό, ενώ ο Ιορδάνης κάνει τη δική του αντίσταση στην Εταιρεία των τραμ όπου εργάζεται.

Λίγο πριν το τέλος του πολέμου οι Γερμανοί μαζεύουν και στέλνουν στα στρατόπεδα τους Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης, ανάμεσα σ' αυτούς και η Λουκία. Η μεγάλη τραγωδία αρχίζει. Το δίλημμα για τον Ιορδάνη είναι να ακολουθήσει ή όχι την αγάπη του. Τελικά διαλέγει το πρώτο και φεύγει μαζί της. Για τον Ηλία η απόφαση

αυτή είναι η λύτρωση, για τους άλλους το αποκορύφωμα του έρωτα.

Λάβαμε τα βιβλία:

✠ Διονύση Κουλεντιανού:

Η Ποίηση μ' έδιδε (Αθήνα, εκδόσεις Πάραλος, 1994).

✠ Ξ. Βεντούρα-Δοβλέτογλου:

Ψυχοφυσιολογία-Νόμος Δημιουργία (Αθήνα 1994).

ΠΑΛΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Από την θεμελίωση του Σχολείου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών στο Παλαιό Ψυχικό (1955). Διακρίνονται: καθημένος ο Σαλτιέλ Κοέν και όρθιοι οι: Κανάρης Κωνσταντίνης, Μωρίς Μπεράχα, Μίνως Ελιέζερ και Σαλβατόρ Μπακόλας.

Από εκδήλωση της εβραϊκής κατασκήνωσης (1956). Διακρίνονται από αριστερά: η Μαρί Κωνσταντίνη, ο Κανάρης Κωνσταντίνης, ο Ραββίνος Μπαρτζιλάι, ο Ζαχαρίας Βιτάλ, ο Χάιμ Μπενρουμπή, ο Σαλτιέλ Κοέν και η Σ. Μαργουλή.

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 133

SEPTEMBER - OCTOBER 1994

✓ The principal subject of this issue is the close relations between Greek Christians and Greek Jews in Greece. The leading article, entitled «Little Villages which Remember, Big Towns which Forget» takes as its starting-point the ceremony held each year in the small French village of Saint-Amand-Montrond to commemorate the local Holocaust, in which the 28 Jewish men and eight Jewish women were thrown alive into three wells by the Germans. The article calls for **the erection in all Greek towns of memorials to the local Jews** put to death during the Holocaust. The same carries an article on the monument to the Jewish Martyrs set up in Ioannina, Greece, on 25 September 1994.

✓ Under the title «Judges on Trial» we republish an article from the French newspaper Le Monde (12 August 1994) on the incredible verdict of a court in the German city of Mennheim, which congratulated the leader of the extreme right-wing NPD party for **denying that the Holocaust ever occurred.**

✓ An article entitled «The War of 1940 and the Jews» is specially devoted to **the part played by the Jews in the magnificent endeavours of the Greeks in their fight against the Axis powers** (Fascist Italy and Nazi Germany). We also publish a speech on the subject delivered in January 1941 by our co-religionist Minos Konstantinis.

✓ We publish the second and last part of the study compiled in 1911 by the much lamented leader of the Greek Orthodox Church Chrysostomos Papadopoulos about the «**The Hellenizing Jews of Alexandria**» which refers

to the undeniable connections between the Jewish and the Christian religions.

✓ Dr Th. Papazissi, Professor of Civil Law at the University of Thessaloniki, examines in an article entitled «**The Greek Jews and their Family Law in the Greek State**» the question of the development of Jewish family law within the boundaries of the Greek state from the Roman period down to the present day.

✓ We publish a brief extract from the book by Ms Maria Efthymiou entitled «Jews and Christians in the Turkish-Occupied Islands of the South East Aegean - the Difficult Aspects of Fruitful Co-existence» on the subject of the **relations between Jews and Greeks during the period of Ottoman rule.**

✓ Ms Angela Tamvaki responds to an article in the Chronicles for July / August 1994 which was stimulated by the exhibition entitled «The Old Testament in European Art 1500 - 1930». Ms Tambaki, curator of the National Gallery, expresses her views on whether the figure depicted in a picture is that of **Judith or Salome.**

✓ We publish short pieces in memory of **Leibovitz, Canetti, Vlavianos and Dalven**, whose recent deaths were losses to the Jewish intellectual world.

✓ This issue contains **letters** from Mr A. Raftis on the traditional costumes of Macedonia and from Mr C. Hatzigakis on the rescue during the Holocaust of the banker I. Baruch from Volos. We also **review a number of books.**

